

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої
освіти
на тему:
«Політика зовнішньої торгівлі країн ЦСЄ на тлі інтеграції до
Європейського Союзу»

Виконав здобувач вищої освіти
4 курсу, групи МЕВ-21
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»
_____ Тимофієв А.В.
« ____ » _____ 2025 р.

Керівник роботи
к.е.н., доцент
_____ Микола СУХОМЛИН
« ____ » _____ 2025 р.

Рецензент:

_____

м. Кропивницький

Центральноукраїнський національний технічний університет
 Факультет економічний
 Кафедра Міжнародних економічних відносин
 Рівень вищої освіти Бакалавр
 Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»
 Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»
 Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Завідувач кафедри
 _____ Іван МИЦЕНКО
 « ____ » _____ 2025 року

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
 ЗА ПЕРШИМ (БАКАЛАВРСЬКИМ) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ
 ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Тимофієва Артема В'ячеславовича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи

Політика зовнішньої торгівлі країн ЦСЄ на тлі інтеграції до Європейського Союзу

2. Керівник роботи

Сухомлин М.О. к.е.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи до захисту _____

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи Метою дослідження є систематизація теоретичних основ спільної торговельної політики Європейського Союзу та розробка організаційно-економічного механізму адаптації зовнішньоторговельної політики країн Центральної та Східної Європи до вимог цієї політики.

Завдання: дослідити передумови адаптації торговельного режиму країн Центральної та Східної Європи до вимог спільної торговельної політики ЄС; обґрунтувати організаційно-економічний механізм адаптації зовнішньої торгівлі країн ЦСЄ до умов функціонування в межах ЄС; оцінити економічні наслідки вступу країн Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу; проаналізувати специфіку зовнішньоторговельної політики країн ЦСЄ в період їхнього членства в ЄС; визначити перспективи розвитку зовнішньоторговельної політики України у взаєминах із країнами Центральної та Східної Європи; окреслити основні принципи формування сучасної зовнішньоторговельної політики України в умовах реалізації євроінтеграційного курсу; дослідити поточний стан і перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України з державами Центральної та Східної Європи; сформулювати стратегічні напрями вдосконалення зовнішньоторговельної політики України з урахуванням досвіду країн ЦСЄ.

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1	доц. Сухомлин М.О.		
Розділ 2	доц. Сухомлин М.О.		
Розділ 3	доц. Сухомлин М.О.		

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, призначення наукового керівника	01.01.2025-09.01.2025	
2	Розробка завдання на кваліфікаційну роботу, складання календарного плану його виконання	10.01.2025-24.01.2025	
3	Опрацювання навчальної та наукової літератури і складання плану роботи	25.01.2025-02.02.2025	
4	Проведення наукових досліджень, обробка фактичного матеріалу	02.02.2025-28.03.2025	
5	Написання тексту 1-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	01.03.2025-25.03.2025	
6	Написання тексту 2-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	26.03.2025-20.04.2025	
7	Написання тексту 3-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	21.04.2025-20.05.2025	
8	Усунення недоліків, написання остаточного варіанта тексту, оформлення кваліфікаційної роботи	21.05.2025-08.06.2025	
9	Перевірка на плагіат	09.06.2025-14.06.2025	
10	Отримання відгуку наукового керівника	15.06.2025-18.06.2025	
11	Рецензування кваліфікаційної роботи	19.06.2025-24.06.2025	
12	Захист кваліфікаційної роботи на засіданні екзаменаційної комісії		

Дата видачі завдання
« ____ » _____ 2025 року

Підпис керівника

_____ (прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання
« ____ » _____ 2025 року

Підпис здобувача

_____

АНОТАЦІЯ

Політика зовнішньої торгівлі країн ЦСЄ на тлі інтеграції до Європейського Союзу. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня «бакалавр» за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини». – Центрально-український національний технічний університет. - Кропивницький. 2025.

У кваліфікаційній роботі досліджується зовнішньоторговельна політика держав Центральної та Східної Європи в контексті поглиблення процесів європейської інтеграції. Узагальнено теоретичні основи аналізу спільної торговельної політики Європейського Союзу, окреслено її сутність та особливості формування. Розглянуто передумови адаптації зовнішньоторговельних режимів країн регіону до вимог єдиної торговельної політики ЄС. Виокремлено основні напрями трансформації зовнішньої торгівлі країн Центральної та Східної Європи після набуття членства в ЄС. Представлено організаційно-економічний механізм інтеграції цих країн у торговельний простір Євросоюзу. Проведено оцінку економічних наслідків їх вступу до ЄС. Описано специфіку зовнішньоторговельної політики цих держав в умовах європейської інтеграції. Визначено перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України з країнами Центральної та Східної Європи, а також проаналізовано основні принципи формування сучасної зовнішньоторговельної політики України в умовах реалізації євроінтеграційного курсу. Розглянуто поточний стан і перспективи української зовнішньої торгівлі з цим регіоном. Обґрунтовано стратегічні напрями вдосконалення зовнішньоторговельної політики України з урахуванням досвіду сусідніх країн, що пройшли шлях інтеграції до ЄС.

Ключові слова: конкурентоспроможність економіки, економічний розвиток, європейська інтеграція, ефекти міжнародної інтеграції, зовнішньоторговельна політика, країни Східної Європи.

ANNOTATION

Foreign Trade Policy of CEE Countries in the Context of Integration into the European Union. – Manuscript.

Qualification Work for Obtaining a Higher Education Degree "Bachelor" in the Educational-Professional Program "International Economic Relations" in the Specialty 292 "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. Kropyvnytskyi. - 2025.

The qualification thesis examines the foreign trade policy of Central and Eastern European countries in the context of deepening European integration processes. The theoretical foundations of the EU's common trade policy are summarized, and its essence and specific features of formation are outlined. The prerequisites for adapting the trade regimes of these countries to the EU's common trade policy are explored. The main directions of transformation of the foreign trade policy of Central and Eastern European countries following their accession to the EU are highlighted. The organizational and economic mechanism of their integration into the EU trade framework is presented. The economic effects of their EU accession are assessed. The specific aspects of these countries' foreign trade policy within the context of European integration are described. Prospects for the development of Ukraine's foreign trade relations with Central and Eastern European countries are identified, along with an analysis of the key principles shaping Ukraine's current foreign trade policy in light of its European integration strategy. The current state and future prospects of Ukraine's trade with these countries are reviewed. Strategic directions for enhancing Ukraine's foreign trade policy are substantiated, taking into account the experience of neighboring countries that have successfully integrated into the EU.

Key words: economic competitiveness, economic development, European integration, effects of international integration, foreign trade policy, Eastern European countries.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ СПІЛЬНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	11
1.1. Теоретичні підходи до вивчення спільної торговельної політики Євросоюзу	11
1.2. Формування єдиної торговельної політики ЄС: зміст та особливості	16
1.3. Спільна торговельна політика ЄС і її наслідки для країн ЦСЄ	21
РОЗДІЛ 2 ВЕКТОРИ ЗМІН ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ В КОНТЕКСТІ ЧЛЕНСТВА В ЄС	27
2.1. Процеси розширення зовнішньої торгівлі країн ЦСЄ на тлі євроінтеграційних змін	27
2.2. Економічні наслідки інтеграції країн Центральної та Східної Європи до ЄС: оцінка та перспективи	31
2.3. Зовнішньоторговельна політика країн Центральної та Східної Європи в контексті інтеграції до Європейського Союзу	37
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ У ВІДНОСИНАХ ІЗ КРАЇНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ	42
3.1. Базові принципи розвитку зовнішньоекономічної політики України в умовах сучасності	42
3.2. Напрями реформування зовнішньоторговельної стратегії України з огляду на досвід країн ЦСЄ	49
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні Україна впевнено рухається шляхом європейської інтеграції, адже в умовах збройної агресії з боку російської федерації європейський вибір не має альтернатив. Досвід країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), які стали членами Європейського Союзу, свідчить, що інтеграція вимагала суттєвих змін у зовнішньоторговельній політиці, зокрема її приведення у відповідність до принципів спільної торговельної політики ЄС, що базується на глибокій трансформації економіки. Такий процес передбачає адаптацію правових норм, регуляторних механізмів, соціально-економічних структур і інституцій до стандартів ЄС.

У цій кваліфікаційній роботі основна увага приділяється таким державам ЦСЄ, як Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина та Чехія – країнам, які досягли найбільших успіхів у проведенні реформ національних економік і зовнішньої торгівлі. Вони мають усталені економічні зв'язки з Україною, яка на початку євроінтеграційного курсу мала подібну економічну структуру. Для реалізації європейського вибору нашої держави необхідно ретельно проаналізувати шляхи та наслідки адаптації цих країн, особливо в торговельній сфері.

У вітчизняній економічній науці дослідження європейської інтеграції здебільшого зосереджуються на теоретичних аспектах зовнішньоекономічної й торговельної політики, тоді як трансформаційні процеси країн ЦСЄ під час їх вступу до ЄС розкриті недостатньо. Хоча теоретичні засади зовнішньоторговельної політики вже добре опрацьовані, особливо в працях таких дослідників, як А. Сміт, Дж. Вайнер, А. Баласубрахман, С. Гефернан, Д. Рікардо, Р. Кругман, М. Корден, Р. Левін, Ф. Ліст, Р. Нельсон, Д. Ренельт, М. Саліс, М. Портер, Д. Сапсфорд.

Серед українських науковців, які досліджували міжнародну торгівлю та зовнішньоторговельну політику як економічне явище, варто згадати Я. Бураковського, В. Будкіна, А. Білоруса, А. Гребельника, П. Буряка, А.

Гупала, В. Горбатенка та інших. А такі дослідники, як Х. Гелб, Б. Камінський, М. Домбровський, А. Чаба, Я. Корнай, А. Гайдуцький, А. Кровяк, Я. Гледі, П. Троцинський, М. Оніщук, А. Шнирков приділяли увагу питанням зовнішньоторговельної політики та економічних реформ в умовах членства країн ЦСЄ в ЄС.

Мета і завдання дослідження. Метою цієї кваліфікаційної роботи є систематизація теоретичних основ спільної торговельної політики Європейського Союзу та розробка організаційно-економічного механізму адаптації зовнішньоторговельної політики країн Центральної та Східної Європи до вимог цієї політики.

Для досягнення визначеної мети у кваліфікаційній роботі поставлені такі **завдання**:

- розкрити зміст та особливості формування спільної торговельної політики Європейського Союзу;
- дослідити передумови адаптації торговельного режиму країн Центральної та Східної Європи до вимог спільної торговельної політики ЄС;
- узагальнити основні напрями трансформації зовнішньоторговельної політики країн ЦСЄ в контексті їх членства в ЄС;
- обґрунтувати організаційно-економічний механізм адаптації зовнішньої торгівлі країн ЦСЄ до умов функціонування в межах ЄС;
- оцінити економічні наслідки вступу країн Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу;
- проаналізувати специфіку зовнішньоторговельної політики країн ЦСЄ в період їхнього членства в ЄС;
- визначити перспективи розвитку зовнішньоторговельної політики України у взаєминах із країнами Центральної та Східної Європи;
- окреслити основні принципи формування сучасної зовнішньоторговельної політики України в умовах реалізації євроінтеграційного курсу;

- дослідити поточний стан і перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України з державами Центральної та Східної Європи;
- сформулювати стратегічні напрями вдосконалення зовнішньоторговельної політики України з урахуванням досвіду країн ЦСЄ.

Об'єктом дослідження є основні механізми, інструменти реалізації та особливості зовнішньоторговельної політики країн Центральної та Східної Європи, а також процес її адаптації до спільної торговельної політики Європейського Союзу.

Предметом дослідження виступають процеси формування та розвитку зовнішньоторговельної політики країн ЦСЄ в умовах підготовки до вступу і безпосереднього членства в ЄС.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять історико-логічний та системно-структурний підходи до аналізу зовнішньоекономічних процесів, а також порівняльний, індуктивно-дедуктивний і статистичний методи. Крім того, дослідження спирається на емпіричний аналіз і кореляційно-регресійне моделювання, спрямовані на вивчення впливу макроекономічних чинників на зовнішню торгівлю країн ЦСЄ та України.

Інформаційна база дослідження охоплює нормативно-правові акти Європейського Союзу — договори, положення, директиви, рішення; офіційні матеріали урядів країн ЦСЄ; документи Міністерства фінансів і Міністерства економіки; звіти спеціалізованих установ, що займаються зовнішньою торгівлею; аналітичні огляди міжнародних економічних та фінансових організацій. У дослідженні широко використані статистичні дані Євростату, Світової організації торгівлі, Державної служби статистики України, а також публікації Міжнародного валютного фонду (International Financial Statistics). Також залучено наукові праці українських і зарубіжних дослідників.

Обсяг і структура дослідження. Завдання і різноплановість кваліфікаційної роботи обумовили її загальну логіку та структуру. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновке, списку

використаних джерел. Міст роботи викладено на 60 сторінці, включаючи 7 таблиць та 11 рисунків. Список використаних джерел на 5 сторінках містить 53 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ СПІЛЬНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1. Теоретичні підходи до вивчення спільної торговельної політики Євросоюзу

Зовнішньоторговельна політика є однією з базових складових системи міжнародної торгівлі. Це поняття широко використовується в контексті світової економіки, проте часто сприймається інтуїтивно або асоціюється лише з конкретними інструментами її реалізації. У розширеному трактуванні, згідно з теорією міжнародної торгівлі, торгова політика охоплює державні заходи з регулювання транснаціонального обміну товарами й послугами, а також контроль за переміщенням факторів виробництва, зокрема трудових ресурсів. В умовах глобалізації та активізації інтеграційних процесів у світовій економіці значення та зміст торговельної політики змінюються, що потребує врахування ролі міжнародних економічних інституцій у формуванні національної економічної політики.

У сучасному розумінні торгова політика визначає правила доступу іноземних товарів і послуг на внутрішній ринок та водночас формує механізми просування вітчизняного експорту за кордон.

У науковому дискурсі зовнішньоторговельна політика аналізується з різних позицій. Так, С. Мочерний розглядає її як засіб стимулювання зовнішньоекономічних зв'язків, забезпечення національних інтересів та взаємодії з іноземними партнерами [1, с. 190]. Інші українські економісти визначають зовнішньоторговельну політику як систему державних нормативних актів, що регламентують здійснення зовнішньоторговельної діяльності [1, с. 190].

Л. М. Садула трактує зовнішньоторговельну політику як національну потребу, обумовлену інтернаціоналізацією, інтеграцією та глобалізацією економічних процесів [2, с. 7]. Л. А. Українець наголошує на пріоритетності захисту національних інтересів у цьому процесі, акцентуючи увагу на важливості впливу зовнішнього економічного середовища [3, с. 6–8].

Н. С. Науменко звертає увагу на тісний взаємозв'язок зовнішньоторговельної політики з поняттям «зовнішньоторговельний режим», який охоплює сукупність умов і регуляторних заходів, спрямованих на управління якісними й кількісними параметрами експорту та імпорту з метою підтримки національного виробника на міжнародному ринку [4, с. 8].

З огляду на ці підходи, можна зробити висновок, що поняття торговельної політики та торговельної системи доцільно розглядати як у вузькому, так і в широкому значенні. У цьому контексті важливим є досвід Світової організації торгівлі (СОТ), яка для глибокого аналізу зовнішньоторговельної політики країн-членів або потенційних членів застосовує «Меморандум про зовнішньоторговельний режим». Цей документ надає комплексну характеристику економічної, правової та інституційної структури держави, включаючи питання тарифного регулювання, торговельних угод, макроекономічної ситуації, правової бази, реформ приватного сектора, валютної, банківської та фінансової політики.

Меморандум містить сім основних розділів [5]:

- вступ;
- загальна економічна політика;
- державне регулювання;
- торгівля товарами;
- торговельний режим;
- торгівля послугами;
- зовнішньоекономічні зв'язки з третіми країнами.

Форма звіту робочої групи СОТ щодо зовнішньоторговельного режиму країни

Розділ звіту	Зміст / Ключові питання
1. Вступ	Загальна інформація про країну-кандидата, цілі та обсяг звіту.
2. Економічне середовище	Структура економіки, основні сектори, макроекономічні показники, зовнішньоекономічна політика.
3. Торговельна політика	Загальні принципи торговельної політики, інституції, які її формують і реалізують.
4. Тарифний режим	Тарифні ставки, середній рівень тарифів, структура тарифної системи, імпорتنі збори.
5. Нетарифні бар'єри	Квоти, ліцензування, технічні регулювання, санітарні та фітосанітарні заходи.
6. Внутрішнє регулювання	Субсидії, підтримка вітчизняних виробників, регулювання цін.
7. Торговельні угоди	Двосторонні, регіональні, багатосторонні угоди та зобов'язання в межах СОТ.
8. Торгівля послугами	Політика щодо імпорту/експорту послуг, ринки, відкритість секторів, обмеження.
9. Інтелектуальна власність	Законодавство, захист прав, відповідність Угоді ТРПС.
10. Інвестиційна політика	Умови для іноземних інвесторів, обмеження, стимули.
11. Митна система	Структура митних органів, процедури, прозорість, митне адміністрування.
12. Висновки та рекомендації	Загальна оцінка режиму, виявлені проблеми, рекомендації щодо подальшої гармонізації з нормами СОТ.

За: [6, с. 378].

Таким чином, можна стверджувати, що поняття «зовнішньоторговельна політика» є багатокомпонентним, має складну системну структуру та тісно пов'язане з категорією «зовнішньоторговельного режиму» [7, с. 118].

Згідно з міжнародно-правовими нормами, закріпленими в рамках угод Світової організації торгівлі (СОТ), основними напрямками формування й реалізації зовнішньоторговельної політики є регулювання торгівлі товарами, послугами, аграрною продукцією, об'єктами інтелектуальної власності, а також залучення іноземних інвестицій і захист торговельних прав [7, с. 118].

Зовнішньоторговельна політика Європейського Союзу охоплює регулювання тарифного оподаткування, укладення торговельних угод,

протидію демпінгу та незаконним субсидіям, а також уніфікацію експортної політики й механізмів торговельного захисту [7, с. 118]. Відповідно до положень Договорів ЄС (зокрема колишньої статті 113), митне співробітництво є важливою складовою спільної торговельної політики (розділ 135), що спрямоване на поглиблення координації між державами-членами та Європейською Комісією (колишня стаття 116) [7, с. 119].

Практична реалізація спільної торговельної політики здійснюється Європейською Комісією у співпраці з Радою міністрів ЄС. Це закріплено у статті 133 Договору про заснування ЄС і статті II Конституції ЄС. Безпосереднє впровадження політики покладено на Головне управління з питань зовнішньої торгівлі, а також Комітет 133, створений на підставі зазначених норм [7, с. 119].

За висновками Ради ЄС, торгова політика охоплює сукупність заходів, що прямо або опосередковано впливають на обсяги та структуру торгівлі, включаючи обіг сировинних ресурсів [8, с. 27]. Вона включає стимулювання експорту, укладення угод із постачальниками сировини та застосування системи торговельних преференцій для країн, що розвиваються.

Європейський Союз також забезпечує координацію єдиного тарифу, проводить переговори щодо торговельних угод, сприяє лібералізації торгівлі з третіми країнами, формує експортну політику та застосовує заходи протидії недобросовісній конкуренції. Під час підготовки торговельної угоди з третьою країною Європейська Комісія розробляє відповідні пропозиції для Ради ЄС, яка надає мандат на переговори. У цьому процесі Комісію супроводжує Комітет 133, до складу якого входять представники держав-членів [7, с. 119].

Комітет 133 є центральним координаційним органом у сфері спільної торговельної політики ЄС. Його засідання відбуваються щотижня у Брюсселі. Представники країн-членів представляють національні інтереси, погоджують компромісні рішення у сфері зовнішньої торгівлі та надають консультації Європейській Комісії щодо укладання міжнародних угод [7, с.

119].

Водночас механізми спільної зовнішньоторговельної політики певною мірою обмежують автономію держав-членів у реалізації власної торговельної стратегії. У разі наміру застосувати захисні заходи, країна-член зобов'язана звернутися до Європейської Комісії, яка може вимагати перегляду або скасування таких заходів [7, с. 119].

У підсумку, спільна торговельна політика ЄС спрямована на гармонізацію національних інтересів з урахуванням загальносоюзних цілей. Її нормативно-правову та організаційну структуру представлено в таблиці 1.2 [7, с. 119].

Таблиця 1.2

Нормативне та організаційне забезпечення спільної зовнішньоторговельної політики ЄС

Сфера	Елемент	Опис
1. Нормативне забезпечення	Договір про ЄС (ДЄС)	Визначає загальні принципи зовнішньої дії ЄС.
	Договір про функціонування ЄС (ДФЄС)	Статті 206, 207 – основа спільної торговельної політики.
	Вторинне законодавство	Регламенти, директиви, рішення, що деталізують механізми реалізації політики.
	Міжнародні угоди	Угоди про асоціацію, FTA, угоди в рамках СОТ.
2. Організаційне забезпечення	Європейська Комісія	Головний ініціатор і представник ЄС у торгових переговорах (DG TRADE).
	Рада ЄС	Приймає рішення з державами-членами, укладає міжнародні угоди.
	Європейський парламент	Законодавчий контроль, право вето на торговельні угоди.
	Європейська служба зовнішніх дій (EEAS)	Координує зовнішню політику та торговельну стратегію ЄС.
	Суд Європейського Союзу	Гарантує дотримання правових норм у сфері зовнішньої торгівлі.

За: [складено автором]

Таким чином, можна зробити висновок, що з 1990-х років країни Центральної та Східної Європи активно долучалися до процесів регіональної європейської інтеграції. Послідовно проходячи всі етапи, передбачені цим процесом, вони змогли успішно інтегруватися до складу Європейського

Союзу. На сьогодні основою спільної торговельної політики держав-членів ЄС виступають положення консолідованих установчих договорів, які визначають загальні принципи, координують напрями торговельної та митної політики, а також забезпечують її ефективну реалізацію. У зазначених договорах спільна торгова політика розглядається як інструмент досягнення збалансованого співвідношення між національними інтересами держав-членів та загальносоюзними цілями Європейського Співтовариства.

1.2. Формування єдиної торговельної політики ЄС: зміст та особливості

Спільна торгова політика Європейського Союзу займає провідне місце в системі загальноєвропейської економічної політики. Її формування відбувалося під впливом низки політичних і економічних чинників, що визначають характер взаємовідносин між ЄС та іншими країнами світу.

У відповідь на виклики глобального середовища ця політика еволюціонувала, проходячи кілька ключових етапів. Як зазначає І. Бураковський [9], у процесі розвитку спільна торгова політика може набувати однієї з п'яти форм:

- Селективний протекціонізм – передбачає встановлення обмежень на імпорт окремих товарів або з певних країн;
- Галузевий протекціонізм – застосовується для захисту окремих секторів економіки без охоплення всієї національної господарської системи;
- Колективний протекціонізм – реалізується інтеграційними об'єднаннями або торговельними блоками стосовно третіх країн;
- Прихований протекціонізм – базується на використанні внутрішньоекономічних заходів, які не є прямими торговельними бар'єрами, проте фактично ускладнюють доступ іноземної продукції на внутрішній ринок (наприклад, через нетарифні обмеження);

- Монопольний протекціонізм – передбачає централізоване державне регулювання зовнішньої торгівлі з метою максимального захисту національних інтересів [10, с. 174].

До основних елементів, що формують спільну торговельну політику ЄС, належать:

- Теоретичне підґрунтя – концепції міжнародної торгівлі, які визначають логіку та напрями зовнішньоекономічної політики;
- Правова база – норми міжнародного та внутрішнього законодавства, принципи їхньої гармонізації;
- Інституційна структура – взаємодія національних, наднаціональних і міжнародних органів управління;
- Ринкове середовище – система інструментів, що забезпечує доступ іноземних товарів на внутрішній ринок і підтримку експорту.

У широкому розумінні спільна торгова політика ЄС є комплексом погоджених дій держав-членів у сфері міжнародної торгівлі. Її зміст розкривається через основні моделі зовнішньоторговельної політики:

- Ліберальна модель орієнтована на вільну торгівлю, що дозволяє адаптувати структуру економіки до умов глобального ринку. Водночас у таких умовах структурна політика втрачає визначальну роль у формуванні економічного середовища.

- Протекціоністська модель виступає інструментом державної структурної політики, що спрямована на захист національного виробника. Однак надмірна або тривала її реалізація може призвести до технологічного відставання, втрати конкурентних позицій та зниження ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

У підсумку, ефективна зовнішньоторговельна політика має ґрунтуватися на збалансованому підході: з одного боку, забезпечувати захист національних економічних інтересів, а з іншого — сприяти відкритості до глобальних торговельних процесів. Тимчасове застосування певних форм протекціонізму (зокрема селективного, галузевого чи прихованого) може

бути доцільним для зміцнення окремих секторів економіки без втрати інтеграції у світову торговельну систему (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Інструменти торговельної спільної політики ЄС

Категорія інструментів	Опис / Складові
Тарифні інструменти	- Митні тарифи на імпорт та експорт товарів - Єдина митна тарифна система ЄС
Нетарифні інструменти	- Квоти - Ліцензування зовнішньої торгівлі - Технічні бар'єри та стандарти
Антидемпінгові заходи	- Запровадження додаткових мит на товари, що імпортуються за заниженими цінами
Субсидії та компенсаційні мита	- Захист внутрішніх виробників від іноземних субсидованих товарів
Засоби торговельного захисту	- Механізми захисту від різкого зростання імпорту - Тимчасові захисні заходи
Інструменти угод про ЗВТ	- Двосторонні/регіональні угоди про зони вільної торгівлі - Преференційний режим
Політика щодо походження товарів	- Визначення країни походження товару - Сертифікація для надання митних преференцій
Технічне регулювання і стандарти	- Вимоги до якості, безпеки, маркування товарів - Європейські технічні регламенти
Інституційні механізми	- Роль Європейської комісії, Ради ЄС, СОТ - Система прийняття торговельних рішень

За: [11]

На початковому етапі становлення спільної торговельної політики Європейського Союзу ключову роль відіграла ініціатива міністра закордонних справ Франції Робера Шумана щодо створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). Автором цієї ідеї був французький політичний діяч і економіст Жан Моне. У 1951–1954 роках, на основі зазначеної ініціативи, було укладено Паризький договір, який підписали Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Люксембург і Нідерланди. Угода, що набула чинності 23 липня 1952 року, передбачала делегування частини суверенних повноважень наднаціональним органам, що стало першим кроком до створення спільного європейського економічного простору [12, с. 15]. ЄОВС не лише сприяло підвищенню зайнятості, а й забезпечило зростання добробуту громадян, заклавши підґрунтя для подальшої економічної інтеграції.

Паризький договір 1951 року започаткував основи спільної торговельної політики шляхом координації тарифів на вугілля та сталь. Учасники ЄОВС отримали право рекомендувати зміни в тарифному регулюванні, контролювати ліцензування імпорту й експорту, а також, у виняткових випадках, застосовувати кількісні обмеження. Водночас ці повноваження мали координаційний, а не повністю інтеграційний характер, оскільки не передбачали повного делегування контролю над зовнішньоторговельною політикою.

Метою функціонування ЄОВС було створення спільного ринку сталеливарної й вугільної продукції на основі таких принципів:

- рівний доступ до ресурсів для всіх учасників ринку;
- стабільність постачання сировини;
- раціональне використання виробничих потужностей;
- підтримка інновацій та стимулювання міжнародної торгівлі;
- протидія протекціоністським практикам.

Досягнення цих цілей передбачало:

- поетапне скасування митних зборів і квот у внутрішній торгівлі;
- уніфікацію транспортних тарифів;
- заборону на антиконкурентні дії, зокрема державні дотації та картельні змови [13, с. 21].

Другий етап європейської економічної інтеграції розпочався після набуття чинності Паризьким договором і тривав до створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). Після провалу спроби заснування Європейського оборонного союзу в 1954 році, ініціативу щодо поглиблення економічної співпраці висунули країни Бенілюксу. Це призвело до підписання 25 березня 1957 року Римського договору, який започаткував створення ЄЕС та Європейського співтовариства з атомної енергії (Євроатому). Угоди набули чинності 1 січня 1958 року [14].

Римський договір передбачав цілісний підхід до створення спільного ринку та передбачав:

- поступову ліквідацію мит, торговельних бар'єрів і обмежень на рух товарів, послуг, капіталу та робочої сили;
- реалізацію спільної сільськогосподарської політики;
- гармонізацію законодавства країн-членів задля ефективного функціонування єдиного ринку;
- розширення економічного співробітництва з колишніми колоніями з метою поглиблення торгівлі та підтримки їх розвитку [13, с. 25].

Подальше поглиблення європейської інтеграції відбулося з прийняттям Єдиного європейського акта (ЄЄА), який передбачав створення до 31 грудня 1992 року єдиного внутрішнього ринку без внутрішніх кордонів, із вільним переміщенням товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Наступним важливим етапом стало підписання Маастрихтського договору в 1992 році, який започаткував трансформацію Європейського економічного співтовариства у повноцінний Європейський Союз.

Важливе значення у формуванні зовнішньоторговельної політики країн Центральної та Східної Європи мали так звані Європейські (Союзні) угоди, укладені у 1990-х роках із десятьма державами регіону, серед яких Болгарія, Польща, Угорщина, країни Балтії та інші. Ці документи ґрунтувалися на зобов'язанні дотримуватися прав людини, демократичних принципів і норм ринкової економіки та були спрямовані на поступову інтеграцію згаданих країн до ЄС, створюючи правові й інституційні засади для майбутнього членства.

У підсумку, спільна торговельна політика ЄС постала як фундаментальний компонент європейського інтеграційного процесу. Вона стала не лише каталізатором економічного зростання в межах Союзу, а й основою функціонування внутрішнього ринку, посилюючи позиції Євросоюзу на глобальній економічній арені. Наразі ця політика охоплює широкий спектр питань, що стосуються як внутрішньої координації торговельних відносин між країнами-членами, так і зовнішньоекономічної взаємодії з іншими державами та регіонами світу.

1.3. Спільна торговельна політика ЄС і її наслідки для країн ЦСЄ

Аналізуючи переваги і недоліки запровадження спільної торговельної політики та процесів євроінтеграції для країн ЦСЄ не можна зробити однозначних узагальнень. Проте варто зазначити, що при вступі країн ЦСЄ до ЄС, вони отримали низку значних переваг, якщо їх порівнювати з недоліками. Багато аналітиків зазначає, що вступ країн ЦСЄ до ЄС був логічно вірним рішенням у напрямі покращення усіх сфер життя, до визнання людини та її прав, до розбудови демократичного суспільства. Тому на підставі досвіду країн ЦСЄ, розвиток відносин з ЄС у довгостроковій перспективі повинен залишатися найважливішим пріоритетом зовнішньо-економічної політики України.

Аналіз висновків декількох дослідників [15-17] дозволив узагальнити переваги і недоліки євроінтеграції та приєднання до спільної торговельної політики для країн ЦСЄ (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Баланс переваг та загроз внаслідок європейської інтеграції для країн ЦСЄ

Категорія	Переваги	Загрози / Недоліки
Економічна сфера	<ul style="list-style-type: none"> - Макроекономічна стабільність - Зниження тарифів і бар'єрів - Доступ до ринків ЄС - Зростання ефективності виробництва 	<ul style="list-style-type: none"> - Конкуренція з розвиненими економіками - Залежність від ринків ЄС - Витіснення місцевого бізнесу
Політична сфера	<ul style="list-style-type: none"> - Політична стабільність - Адаптація до стандартів ЄС - Інтеграція у колективну безпеку - Реформа судочинства 	<ul style="list-style-type: none"> - Втрата частини національного суверенітету - Політична залежність від рішень ЄС
Соціальна сфера	<ul style="list-style-type: none"> - Покращення систем охорони здоров'я та освіти - Захист прав людини - Можливість вільного пересування - Розширення трудової міграції 	<ul style="list-style-type: none"> - Відтік кваліфікованої робочої сили - Нерівність доступу до ресурсів - Соціальні виклики через адаптацію реформ
Культурна сфера	<ul style="list-style-type: none"> - Посилення культурного обміну - Доступ до європейських інформаційних та освітніх програм 	<ul style="list-style-type: none"> - Ризик втрати культурної ідентичності - Домінування західних культурних цінностей

За: узагальнено автором

Процес інтеграції країн Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу відбувався у різні історичні періоди, що відповідали різним фазам економічного циклу самого ЄС. Ефективність цього процесу значною мірою залежала не лише від зовнішніх обставин, зумовлених глобальними економічними тенденціями, а й від внутрішніх факторів: стану національних економік, специфіки політичного розвитку, соціальних змін і культурних трансформацій у відповідних країнах (див. табл. 1.5).

Таблиця 1.5

**Баланс переваг і загроз внаслідок європейської економічної інтеграції
для країн ЦСЄ**

Переваги	Загрози (ризики)
Економічне зростання завдяки доступу до внутрішнього ринку ЄС	Зниження конкурентоспроможності окремих секторів через відкритість ринку
Залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ)	Витіснення національних виробників через посилення конкуренції
Модернізація економіки завдяки адаптації до європейських стандартів	Високі витрати на перехід до стандартів ЄС у сфері виробництва та послуг
Покращення інфраструктури за рахунок фінансування з фондів ЄС	Перенесення екологічно небезпечних виробництв у країни ЦСЄ
Мобільність робочої сили в межах ЄС	Відтік кадрів до більш розвинених країн, «відтік мізків»
Підвищення рівня життя та споживчого вибору	Зростання споживчих цін
Сприяння демократизації та реформам	Часткова втрата суверенітету у прийнятті ключових політичних і економічних рішень
Покращення системи управління, верховенство права	Ідеологічний тиск та нав'язування цінностей, неприйнятних для частини населення
Можливості для регіонального розвитку та доступу до структурних фондів	Загроза втягнення у геополітичні конфлікти через загальну зовнішню політику ЄС
Сприяння культурному обміну, освіті та науці (програми Erasmus+ тощо)	Послаблення національної ідентичності, стандартизація культури

За: авторська розробка

Як зазначає Т. І. Костюк [18, с. 213], рівень відкритості країни у сфері міжнародної торгівлі є одним із ключових показників при оцінці результативності її інтеграції у світову економічну систему, визначенні валютного режиму та потенціалу участі у валютному союзі. Чим вищий цей рівень, тим сильніше міжнародні цінові коливання впливають на внутрішній

ринок і добробут населення. У таких умовах номінальний валютний курс втрачає свою ефективність як інструмент адаптації до зовнішніх шоків. Водночас висока торгова відкритість може сприяти синхронізації економічного циклу з іншими країнами, але разом з тим ускладнює проведення незалежної внутрішньої економічної політики, зокрема в сфері монетарного та фіскального регулювання.

Оцінити потенційні економічні наслідки членства в Європейському Союзі можна шляхом аналізу динаміки валового внутрішнього продукту на душу населення з урахуванням паритету купівельної спроможності (ППС). Цей показник дозволяє здійснити порівняння реального рівня добробуту населення в різних країнах. Згідно з наявними даними, Греція та Кіпр демонструють найвищі значення ППС, займаючи провідні позиції серед країн, що беруть участь в інтеграційних процесах.

Словенія, яка є лідером серед нових членів ЄС, посідає третє місце в загальному рейтингу, підтверджуючи ефективність інтеграційної моделі розвитку. Далі у списку розташовуються Хорватія та Туреччина, проте в останній із 2017 року спостерігається істотне зниження рівня ВВП на душу населення за ППС, що може свідчити про загострення внутрішніх економічних проблем або вплив зовнішніх чинників (див. рис. 1.1).

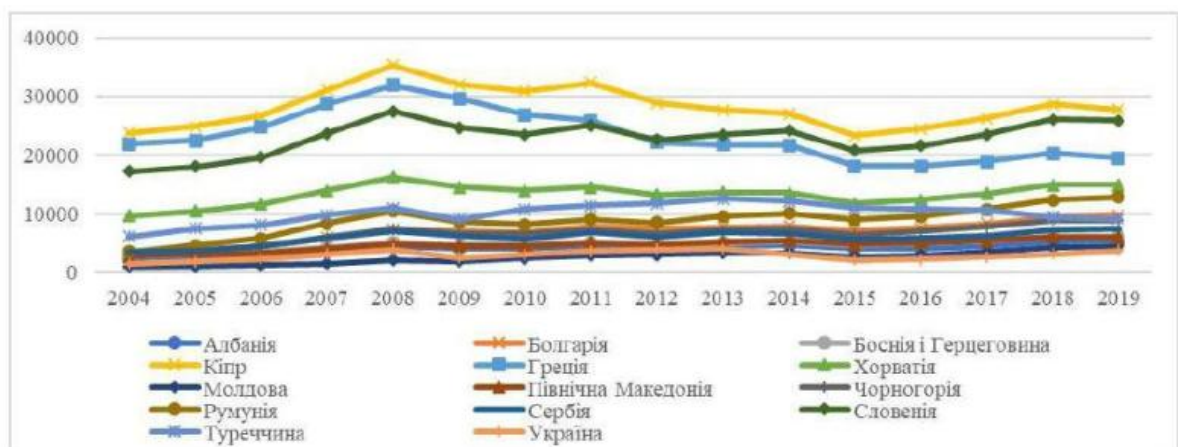

Рис. 1.1. Динаміка ВВП на душу населення за РРР у державах Південно-Східної Європи у 2004-2019 рр. (у допандемійний період), %

За: побудовано за [19]

Болгарія після вступу до Європейського Союзу демонструвала помірні темпи зростання ВВП на душу населення. Натомість Румунія, навіть у період глобальної фінансово-економічної кризи, змогла забезпечити стабільне економічне зростання, що свідчить про відносну стійкість її економічної моделі. У випадку з Хорватією, позитивна динаміка ВВП на душу населення стала помітною лише через рік після приєднання до ЄС, що може вказувати на необхідність часу для адаптації та ефективної реалізації інтеграційних механізмів.

Аналіз положень *acquis communautaire* (сукупності правових норм ЄС) засвідчує, що євроінтеграційний процес для країн Центральної та Східної Європи є багатовимірним, охоплюючи економічні, політичні, соціальні та культурні аспекти. Значну увагу приділено гармонізації законодавства з правовими нормами ЄС, що потребує значних фінансових, адміністративних і часових ресурсів.

При цьому важливо підкреслити, що вигоди та витрати європейської інтеграції варто розглядати на різних рівнях аналізу — національному, корпоративному, суспільному тощо. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити вплив інтеграції на ключові сфери функціонування держави та суспільства (див. таблицю 1.3).

Таблиця 1.6

**Рівні витрат і вигод внаслідок європейської інтеграції для країн
Центральної та Східної Європи**

Рівень	Вигоди	Витрати / Загрози
Державний	- Доступ до фінансової підтримки з фондів ЄС (структурні, кохезійні)	- Витрати на гармонізацію законодавства з нормами ЄС
	- Підвищення міжнародного авторитету та політичної стабільності	- Часткова втрата суверенітету у прийнятті політичних та економічних рішень
	- Розширення можливостей у зовнішній політиці та безпеці	- Зобов'язання щодо участі у спільній міграційній, енергетичній, зовнішній політиці
Корпоративний	- Розширення ринку збуту, зростання експорту	- Необхідність дотримання суворих стандартів і регламентів ЄС
	- Доступ до нових технологій і програм підтримки бізнесу	- Конкуренція з потужнішими компаніями зі старих членів ЄС
	- Можливість участі в європейських бізнес-мережах	- Ризик поглинання національних підприємств транснаціональними корпораціями
Соціальний	- Підвищення стандартів життя, доступ до якісних послуг	- Зростання цін на споживчі товари та послуги
	- Можливості для навчання, працевлаштування, міграції	- Відтік кваліфікованої робочої сили ("відтік мізків")
	- Підвищення соціальних стандартів, прав людини, гендерної рівності	- Культурна стандартизація, ризик послаблення національної ідентичності
Регіональний / місцевий	- Інфраструктурні інвестиції (транспорт, ЖКГ, цифровізація)	- Нерівномірний розподіл вигод між регіонами, зростання територіальних диспропорцій
	- Залучення інвестицій і розвиток туризму	- Витрати на адміністрування європейських програм, залежність від грантового фінансування

За: побудовано автором

Отже, високий рівень політичної корупції, масштабне нецільове використання державних ресурсів, неефективне державне управління та недостатня ефективність судової системи залишаються ключовими факторами ризику, що можуть суттєво гальмувати подальший соціально-економічний розвиток та знижувати інвестиційну привабливість країн Центральної та Східної Європи. Особливо актуальною ця проблема є для більшості балканських країн, а також для Молдови, Греції та Туреччини, де корупційні практики й надалі залишаються однією з головних перешкод на шляху до повноцінної реалізації переваг, які надає спільна зовнішньоторговельна політика ЄС.

РОЗДІЛ 2 ВЕКТОРИ ЗМІН ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ В КОНТЕКСТІ ЧЛЕНСТВА В ЄС

2.1. Процеси розширення зовнішньої торгівлі країн ЦСЄ на тлі євроінтеграційних змін

Інтенсивне економічне зростання, зумовлене процесами міжнародної інтеграції, значно стимулює розширення експортного сектору та активну залученість країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) до внутрішньоєвропейської системи міжнародної торгівлі. Досвід європейської інтеграції в цьому регіоні чітко ілюструє тісний зв'язок між зростанням зовнішньої торгівлі – посиленням завдяки інтеграційним процесам – та загальним економічним розвитком. Активізація торговельної діяльності позитивно впливає на показники ВВП і доходів на душу населення, що відображає вплив змін у ключових макроекономічних індикаторах.

Вплив зовнішньої торгівлі на економічне зростання ґрунтовно досліджено як українськими, так і західними економістами, які застосовували економетричні моделі з широким спектром параметрів для кількісної оцінки цього впливу. Зокрема, В. О. Шевчук [20] підкреслює роль зростання доходів торговельних партнерів України в контексті інтеграційних процесів.

Значний внесок у вивчення взаємозв'язку між зовнішньою торгівлею та економічним зростанням зробили аналітики Міжнародного валютного фонду (МВФ) – Д. Арора та А. Вамвакідіс [21]. У своїх дослідженнях вони акцентували увагу на впливі глобальних економічних чинників на довгострокову динаміку економічного розвитку окремих країн, наголошуючи, що з поглибленням міжнародної інтеграції зростає залежність національних економік від економічного стану торговельних партнерів.

Для підтвердження цих висновків доцільно звернутися до статистичних даних країн ЦСЄ, що відображають зміни у показниках економічного зростання та зовнішньої торгівлі. Аналіз динаміки ВВП і торговельних обсягів у період 1990–2020 років демонструє поступальний розвиток регіону,

попри наявність численних викликів, зокрема політичної нестабільності, корупційних ризиків та недосконалості правових систем.

У результаті соціально-економічні трансформації країн ЦСЄ дозволили їм значно наблизитися до рівня Західної та Північної Європи. Хоча початкові етапи реформ, що стартували у 1989 році, супроводжувалися високими соціальними витратами, такими як масова трудова міграція та недостатній соціальний захист, у довгостроковій перспективі держави регіону змогли адаптуватися до нових економічних реалій, створивши фундамент для сучасної ринкової економіки та зміцнення суспільного добробуту (див. рис. 2.1).

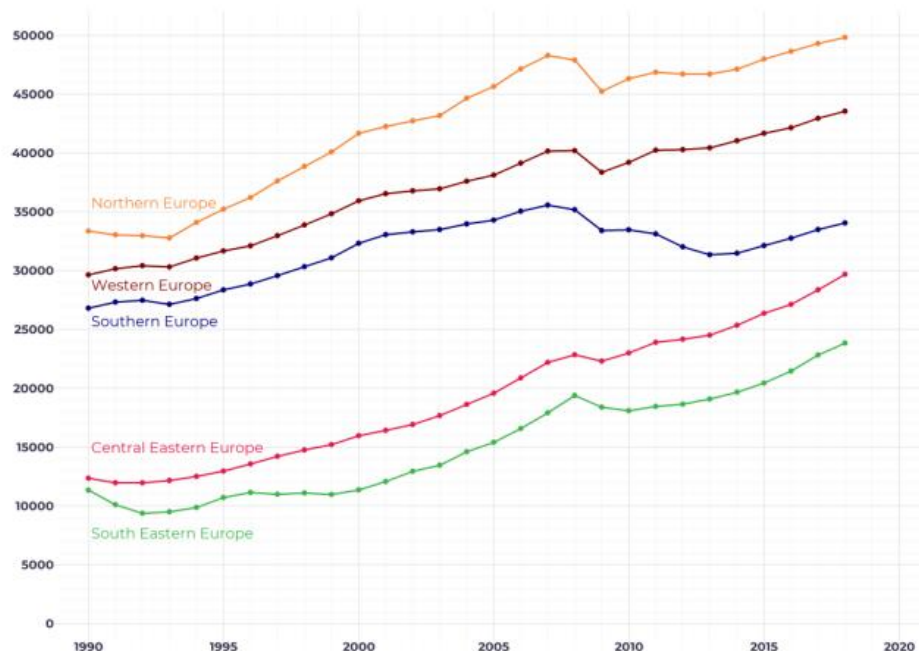

Рис. 2.1. Динаміка ВВП на душу населення (у цінах 2011 р. з урахуванням ПКС) у країнах Європи у 1990-2020 рр., дол. США

Джерело: [22]

Порівняльний аналіз ВВП на душу населення в Греції та в 12 країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), які належать до найменш економічно розвинених держав-членів ЄС, доцільно проводити з урахуванням динаміки цього показника у постійних цінах 2011 року. Хоча в 1989 році рівень ВВП на душу населення в Греції суттєво перевищував відповідні показники країн

ЦСЄ, демонструють кардинальні зміни: вісім із дванадцяти країн ЦСЄ вже перевершили Грецію, тоді як Румунія, Хорватія та Болгарія практично зрівнялися з нею за цим показником.

Слід зазначити, що протягом останніх трьох десятиліть Греції не вдалося забезпечити стійке економічне зростання, що значною мірою пояснюється як внутрішніми структурними проблемами, так і зовнішніми економічними кризами. Однак Греція — не єдина країна Європейського Союзу, яку держави ЦСЄ змогли обігнати за рівнем добробуту населення.

Упродовж останніх років щорічні темпи зростання ВВП у країнах Центральної та Східної Європи залишалися вищими, ніж у більшості розвинених країн. Наприклад, у 2021 році ВВП США зріс на 5,67%, у Великобританії — на 7,44%, у Німеччині — на 2,63%, тоді як середній показник у країнах Східної Європи склав 5,96% (див. рис. 2.2). Це свідчить про значне економічне відновлення після пандемії COVID-19. За оцінками експертів, у 2022 році також очікувалося високе зростання ВВП, після чого прогнозувалося поступове повернення до темпів, характерних для докризового періоду [22].

Рис. 2.2. Динаміка і прогноз ВВП в країнах ЦСЄ та високорозвинених країнах в 2010-2027 рр. (* – дані за 2022-2027 рр. прогнозні), у %

За: [22]

Прямі іноземні інвестиції (ПІ) відіграли ключову роль у стимулюванні економічного зростання країн Центральної та Східної Європи. Основна частина цих інвестицій була спрямована до експортноорієнтованих секторів, що, своєю чергою, сприяло значному зростанню обсягів експорту у відношенні до ВВП. У низці випадків цей показник перевищив рівень, зафіксований у країнах Північної та Західної Європи (див. рис. 2.3).

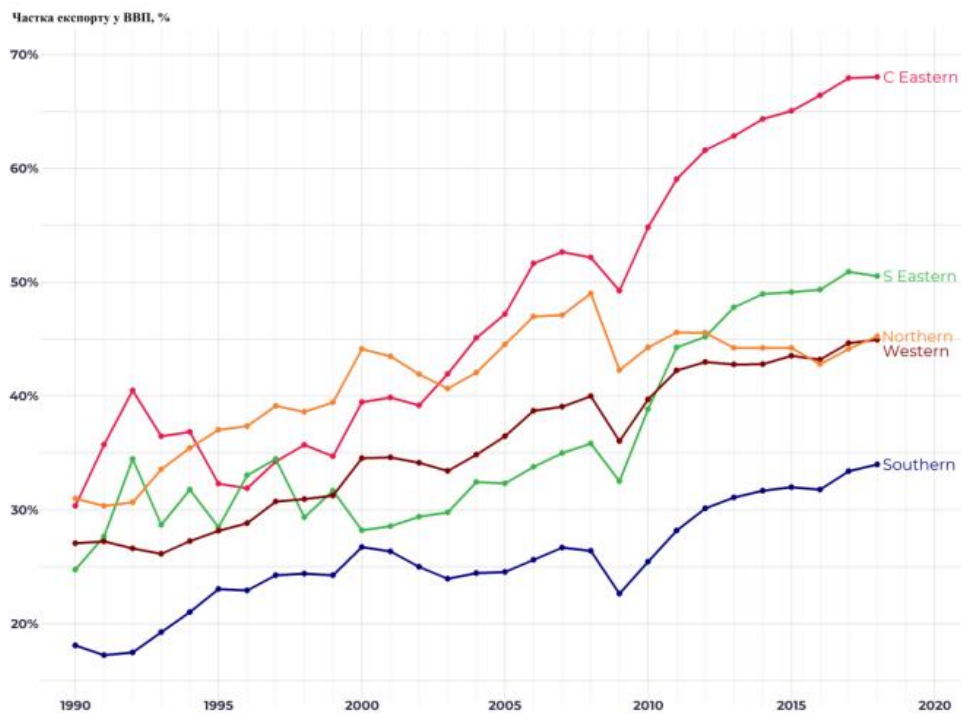

Рис. 2.3. Динаміка частки експорту до ВВП у країнах Європи у 1990-2020 рр.

За: [22]

Середній рівень відкритості до торгівлі товарами та послугами в нових країнах-членах Європейського Союзу (НКЧ) суттєво перевищує аналогічний показник по ЄС-28, що свідчить про високий ступінь їх інтеграції до спільного європейського ринку. Понад 70% держав-членів демонструють тісну залученість у внутрішньоєвропейську торгівлю, а значна частка експортно-імпортних операцій НКЧ припадає саме на країни ЄС-28. На двадцяти ключових експортних ринках нових членів домінують держави єврозони (ЕА). Серед НКЧ найбільш активну торговельну взаємодію з

єврозоною демонструють Чехія, Польща, Румунія та Угорщина: зокрема, частка їх експорту до ЕА-16 зросла з 8,3% у 1999 році до 12,6% у 2009 році [23], що засвідчує посилення інтеграційних процесів у сфері торгівлі.

Невеликі відкриті економіки нових членів ЄС ефективно інтегрувалися не лише у взаємну торгівлю, а й у загальноєвропейський економічний простір. У цьому контексті численні наукові дослідження присвячені аналізу економічної синхронізації між НКЧ та країнами єврозони. Встановлено, що ступінь такої синхронізації значною мірою залежить від специфіки національної економіки та характеру макроекономічних шоків [24; 25; 6; 26; 27; 28]. Окремі дослідження виявили високий рівень кореляції ділових циклів між економіками Польщі, Угорщини, Словенії та країнами єврозони [29].

У підсумку, європейська економічна інтеграція охоплює не лише процес макроекономічної конвергенції – зменшення розривів у ключових економічних показниках – але й реальне включення національних економік до функціонування спільного ринку ЄС. У межах цієї інтеграції економіки країн-членів взаємодіють, спеціалізуються і доповнюють одна одну, що сприяє ефективнішому використанню ресурсів. При цьому, навіть на тлі зближення економічних циклів, зберігається значущість індивідуальних конкурентних переваг кожної країни. Інтеграційний процес не обмежується введенням спільної валюти — він також охоплює структурну кооперацію окремих секторів економіки в межах єдиного європейського простору.

2.2. Економічні наслідки інтеграції країн Центральної та Східної Європи до ЄС: оцінка та перспективи

У сучасних дослідженнях, присвячених впливу розширення зовнішньої торгівлі на економічне зростання, зарубіжні науковці враховують велику кількість змінних, що дозволяє глибше охопити складну природу економічних процесів. Основними залежними змінними виступають валовий внутрішній продукт (ВВП), ВВП на душу населення, темпи економічного зростання, а також індикатори рівня доходів і їхньої диференціації, що дає

зможу оцінити рівень економічного розвитку, динаміку змін і ступінь економічної конвергенції. Як засвідчують праці В. Арора і А. Вамвакідіса [21], найінформативнішим індикатором динамічного впливу торгівлі є реальні зміни ВВП на душу населення, що дозволяють оцінювати ефекти інтеграційного зростання у часовому вимірі.

Як було зазначено у підрозділі 2.1, для комплексного аналізу процесів економічної інтеграції, що проявляється насамперед через активізацію зовнішньої торгівлі та припливу інвестицій, доцільно використовувати економіко-математичні моделі. Для оцінки впливу інтеграції країн ЦСЄ до ЄС важливо враховувати взаємозв'язок між обсягами імпорту, експорту та економічного зростання як на загальному рівні, так і в розрізі окремих країн, а також використовувати просторово-часові вибірки статистичних даних, що дозволяють виявити стійкі тренди й залежності.

У межах дослідження взаємозв'язків між інтеграційними ефектами та показниками зовнішньоторговельної діяльності слід враховувати, що під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників — зокрема, політики міжнародних економічних об'єднань — формуються додаткові індикатори, які відображають специфіку розвитку зовнішнього і внутрішньополітичного середовища. Поряд із традиційним двоступеневим методом найменших квадратів (2SLS), рекомендовано застосовувати сучасні VAR/VEC-моделі (векторної авторегресії та векторної корекції помилок), які дозволяють оцінити рівень взаємозалежності між змінними у динаміці.

На основі кореляційно-регресійного аналізу впливу факторних змінних на ВВП було виокремлено дві групи країн. До першої увійшли Латвія, Литва, Естонія, Чехія та Словенія, до другої — ці ж країни, а також Польща, Угорщина та Словаччина.

У рамках першої групи виявлено, що фактори експорту (X_1) та імпорту (X_2) товарів і послуг мають потужний вплив на зростання ВВП, який коливається в межах 70–88%, тоді як інші фактори пояснюють решту 12–30% змін. Ці результати свідчать про те, що адаптація внутрішньої торговельної

політики до стандартів ЄС, а також покращення умов міжнародної торгівлі мали виражений позитивний вплив на економічне зростання країн ЦСЄ. При цьому отримані регресійні рівняння є статистично значущими за t-критерієм Стюдента та F-критерієм Фішера-Снедекора, що підтверджує достовірність і надійність результатів моделювання.

Таблиця 2.1

Оцінка коефіцієнтів кореляції регресійної залежності

Країна	Коефіцієнти кореляції	
	Приріст ВВП – приріст експорту товарів і послуг	Приріст ВВП – приріст імпорту товарів і послуг
Латвія	0,850	0,860
Литва	0,670	0,840
Чехія	0,860	0,830
Словенія	0,860	0,890
Естонія	0,760	0,680

Джерело: розраховано автором

Таблиця 2.2 містить значення коефіцієнтів, отриманих із відповідних регресійних рівнянь, побудованих для моделей, які описують взаємозв'язок між приростом ВВП та приростом експорту, а також приростом імпорту товарів і послуг у країнах, що входять до першої групи, охопленої дослідженням.

Таблиця 2.2

Розрахунки рівнянь регресійних залежностей

Країна	Рівняння	
	Приріст ВВП – приріст експорту товарів і послуг	Приріст ВВП – приріст імпорту товарів і послуг
Чехія	$y = 0,9772 \cdot x^{0,8576}$	$Y = 0,8098 \cdot x + 0,1852$
Словенія	$y = 0,8372 \cdot x + 0,1551$	$Y = 0,8288 \cdot x + 0,1645$
Литва	$y = 0,6058 \cdot e^{0,544 x}$	$Y = 0,5834 \cdot e^{0,579 x}$
Латвія	$y = 0,5946 \cdot e^{0,5707 x}$	$Y = 0,633 \cdot e^{0,5068 x}$
Естонія	$y = 1,039 \cdot x^{0,68}$	$Y = 0,622 \cdot x + 0,4195$

Джерело: розраховано автором

У більшості побудованих регресійних моделей для першої групи країн Центральної та Східної Європи взаємозв'язок між приростом ВВП та

приростом експорту товарів і послуг описується степеневими функціями (зокрема, у випадку Чехії та Естонії) або експоненційними залежностями (для Литви та Латвії). Натомість зв'язок приросту ВВП з імпортом товарів і послуг в Словенії, Чехії та Естонії виявився лінійним, що свідчить про різні типи економічної реакції на зміни у зовнішній торгівлі.

Для другої групи країн ЦСЄ (Польща, Угорщина, Словаччина) не було встановлено стабільної залежності між приростом ВВП та змінами обсягів експорту й імпорту. Такі відмінності можна пояснити різним стартовим рівнем розвитку економіки, а також відмінностями у стратегіях структурної трансформації та адаптації до стандартів Європейського Союзу.

Аналіз також не виявив статистично значущого впливу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) на рівень ВВП на душу населення в країнах ЦСЄ. Це пов'язано з тим, що ПІІ не завжди спрямовуються безпосередньо у сфери, пов'язані із зовнішньою торгівлею. Їхній вплив є опосередкованим – через адаптацію внутрішніх секторів економіки до змін у зовнішньоекономічному середовищі, а не через прямий зв'язок зі спільною торговельною політикою ЄС. У дослідженні також враховувалися частка ПІІ у зовнішній торгівлі та інші форми іноземного капіталу, які можуть впливати на макроекономічну динаміку.

З метою оцінки впливу економік Західної Європи на країни ЦСЄ було проаналізовано квартальні індекси промислового виробництва 15 країн ЄС (EUZt) за період 1998–2022 років на основі даних Міжнародного валютного фонду (звіти *International Financial Statistics*) [14]. Метою цього етапу дослідження було виявлення ступеня залежності макроекономічних показників країн ЦСЄ від інтеграційних процесів у ЄС.

Результати тесту причинності за Грейнджером не виявили статистично значущого впливу змін індексу EUZt на експорт у всіх чотирьох країнах (Польща, Угорщина, Чехія, Словенія). Щодо імпорту, залежність була підтверджена лише для Чехії. Найвищий рівень залежності національного виробництва від змін EUZt зафіксовано в Угорщині, де вплив мав високу

статистичну значущість (на рівні 1,0%). У Польщі залежність була дещо нижчою, тоді як у Чехії та Словенії її майже не виявлено.

Однією з найбільш переконливих гіпотез, що постає з цього дослідження, є те, що динаміка споживчих цін у країнах ЦСЄ значною мірою зумовлюється змінами у промисловому виробництві ЄС-15, тобто перебігом європейського ділового циклу. Хоча інтеграційні процеси справді сприяють активізації виробництва, це не завжди супроводжується відповідним зростанням обсягів зовнішньої торгівлі.

Для врахування взаємозалежностей і перехресних причинно-наслідкових зв'язків у дослідженні було побудовано структурні моделі, які описують взаємозв'язки між індексами промислового виробництва, рівнем інфляції, рівнем безробіття, обсягами експорту та імпорту, а також динамікою EUZt. Деталізовані результати наведено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Тест Грейнджера для оцінки взаємної причинності між показниками промислового виробництва у ЄС-15 та показниками експорту-імпорту й промислового виробництва країн ЦСЄ

Країна	Статистична гіпотеза			
	<i>EUZ</i> не впливає на <i>IND</i>	<i>EUZ</i> не впливає на <i>EXPORT</i>	<i>EUZ</i> не впливає на <i>IMPORT</i>	<i>EUZ</i> не впливає на <i>CPI</i>
Угорщина	7,9710 (0,0060 [*])	0,1490 (0,7010)	0,2270 (0,6350)	0,8370 (0,4780)
Чехія	0,1810 (0,3330)	0,3630 (0,6980)	2,5740 (0,0390 ^{**})	2,7450 (0,0730 ^{***})
Словенія	0,4490 (0,5060)	0,8980 (0,3470)	0,8390 (0,3640)	12,7410 (0,0020 [*])
Польща	3,5360 (0,0640 ^{***})	1,4250 (0,2360)	0,1810 (0,6710)	5,1080 (0,0030 [*])

За: розраховано автором

У всіх чотирьох країнах Центральної та Східної Європи, що були охоплені аналізом, зростання обсягів експорту виступає детермінантою прискорення темпів промислового виробництва. Найбільш виражений ефект

спостерігається в Чехії та Польщі (див. табл. 2.4), що свідчить про суттєву роль експортної діяльності в активізації національного виробничого потенціалу.

Таблиця 2.4

Головні результати емпіричної оцінки функціональних залежностей
промислового виробництва та експорту-імпорту

	Угорщина	Польща	Словенія	Чехія
Вплив країн ЄС-15 на рівень інфляції	–	–	–0,639 (–1,658 ^{***})	0,319 (1,991 ^{**})
Вплив країн ЄС-15 на рівень безробіття	–	–	–3,706 (–2,093 ^{**})	–
Вплив країн ЄС-15 на експорт	1,316 (1,968 ^{**})	0,904 (1,652 ^{***})	0,943 (2,283 ^{**})	–
Вплив країн ЄС-15 на імпорт	–	–	–0,818 (–1,741 ^{***})	–
Вплив експорту на промислове виробництво	0,109 (3,053 [*])	0,373 (8,488 [*])	0,214 (4,151 [*])	0,305 (2,407 ^{**})
Вплив імпорту на промислове виробництво	–0,066 (–2,007 ^{**})	–	–	–
Вплив експорту на рівень безробіття	–	0,373 (8,488 [*])	–0,634 (–3,206 [*])	–
Вплив імпорту на рівень безробіття	–1,800 (–2,505 ^{**})	–0,443 (–2,486 ^{**})	–	–
Вплив експорту на рівень інфляції	–	–	–0,208 (–2,681 [*])	0,076 (2,613 [*])
Вплив імпорту на рівень інфляції	0,075 (2,604 [*])	0,103 (2,528 ^{**})	–	–

За: розраховано автором

Водночас розширення експорту чинить позитивний вплив на зниження рівня безробіття лише у Словенії, тоді як у Польщі, навпаки, зафіксовано протилежну тенденцію – зростання експорту супроводжується зростанням безробіття, що може свідчити про структурні особливості ринку праці або специфіку експортної спеціалізації країни.

Аналогічним чином, експортні потоки впливають на інфляційні процеси по-різному: у Чехії експорт сприяє зростанню інфляції, тоді як у Словенії він має стримувальний вплив на зростання споживчих цін. Така

різноспрямованість ефектів свідчить про відмінності в макроекономічному середовищі, структурі економіки та економічній політиці досліджуваних країн.

Явище витіснення внутрішнього промислового виробництва імпортом було зафіксоване лише в Угорщині. Водночас як в Угорщині, так і в Польщі, зростання імпорту супроводжується зниженням рівня безробіття, але також веде до прискорення інфляційних процесів. Така ситуація, ймовірно, пояснюється механізмом дії плаваючого валютного курсу: зростання імпорту спричиняє девальвацію національної валюти, що, у свою чергу, стимулює експортну активність і промислове виробництво, але водночас посилює інфляційні тиски в економіці.

У контексті інтеграційних змін було застосовано фіктивну змінну *Integration*, де значення 0 відповідає періоду 1990:Q1–2004:Q2, а 1 — періоду після вступу до ЄС. Отримані результати свідчать, що в Словенії вступ до Європейського Союзу не призвів до значущих змін у ключових економічних показниках, що може бути свідченням високого рівня попередньої адаптації до вимог ЄС, яка була завершена ще до формального набуття членства.

Польща продемонструвала найбільш виражений позитивний ефект від інтеграції, зокрема спостерігалось зростання промислового виробництва, зменшення обсягів імпорту та скорочення безробіття. Це дозволяє розглядати Польщу як приклад успішної реалізації переваг членства в ЄС.

У Чехії інтеграція, ймовірно, сприяла зниженню рівнів інфляції та безробіття, тоді як в Угорщині, навпаки, після вступу до ЄС було зафіксовано зростання безробіття, що може вказувати на структурні дисбаланси або менш успішну адаптацію ринку праці до нових умов.

2.3. Зовнішньоторговельна політика країн Центральної та Східної Європи в контексті інтеграції до Європейського Союзу

Процес розширення Європейського Союзу, що триває вже понад п'ятдесят років, справив вагомий вплив як на країни Центральної та Східної

Європи (ЦСЄ), так і на держави, які вже входили до складу ЄС. Всі країни-члени зобов'язані дотримуватися єдиних вимог у сфері зовнішньоторговельної політики, що формує основу для спільного функціонування в межах єдиного європейського ринку.

По-перше, зовнішньоторговельна політика ЄС ґрунтується на багатосторонньому підході та спрямована на забезпечення сталого розвитку. Вона підтримує процеси глобалізації через просування відкритої ринкової економіки, дотримання принципів міжнародної торговельної системи, а також сприяє інтеграції країн, що розвиваються, у світове господарство.

По-друге, правові засади торговельної та тарифної політики ЄС визначаються в рамках двосторонніх і багатосторонніх міжнародних угод, які включають єдиний митний тариф, засоби торговельного захисту (антидемпінгові, антисубсидійні, захисні заходи), а також систему тарифних преференцій, яка функціонує у межах політики розвитку ЄС.

По-третє, держави-члени Євросоюзу визнають необхідність делегування повноважень у сфері торговельних переговорів та формування єдиної зовнішньоторговельної стратегії відповідним наднаціональним інституціям, зокрема Європейській Комісії [30, с. 228].

На думку дослідників, зміни у зовнішньоторговельній політиці країн ЦСЄ після вступу до ЄС можна класифікувати за рядом критеріїв: сфера реалізації, економічний ефект, масштаб і глибина впливу, тривалість трансформацій та характер впливу на національну економіку.

Трансформація країн ЦСЄ до ринкової моделі економіки розпочалася ще до початку офіційних переговорів про вступ до ЄС і може бути розглянута через аналіз факторів відповідності економік країн-кандидатів вимогам ЄС, насамперед у сфері зовнішньої торгівлі (див. рис. 2.4). При цьому важливе значення має не лише досягнення макроекономічної стабільності, а й активне залучення іноземних інвестицій, зокрема продуктивного характеру, що сприяє модернізації економіки та інтеграції у внутрішній ринок Європейського Союзу.

Рис. 2.4. Відповідність зовнішньоторговельної політики країн ЦСЕ вимогам Євросоюзу

За: складено автором

Ще одним ключовим компонентом економічного критерію інтеграції є здатність країн Центральної та Східної Європи протистояти конкурентному тиску, що виникає в умовах функціонування єдиного внутрішнього ринку Європейського Союзу, а також унаслідок активної участі у зовнішній торгівлі та дії ринкових механізмів.

Цей показник має бути досягнутий у середньостроковій перспективі, тобто протягом приблизно п'ятирічного періоду, і визначається на основі аналізу внутрішніх факторів національного економічного розвитку. До таких факторів належать рівень продуктивності, конкурентоспроможність

підприємств, інституційна спроможність, інвестиційний клімат, гнучкість ринку праці тощо (див. рис. 2.5).

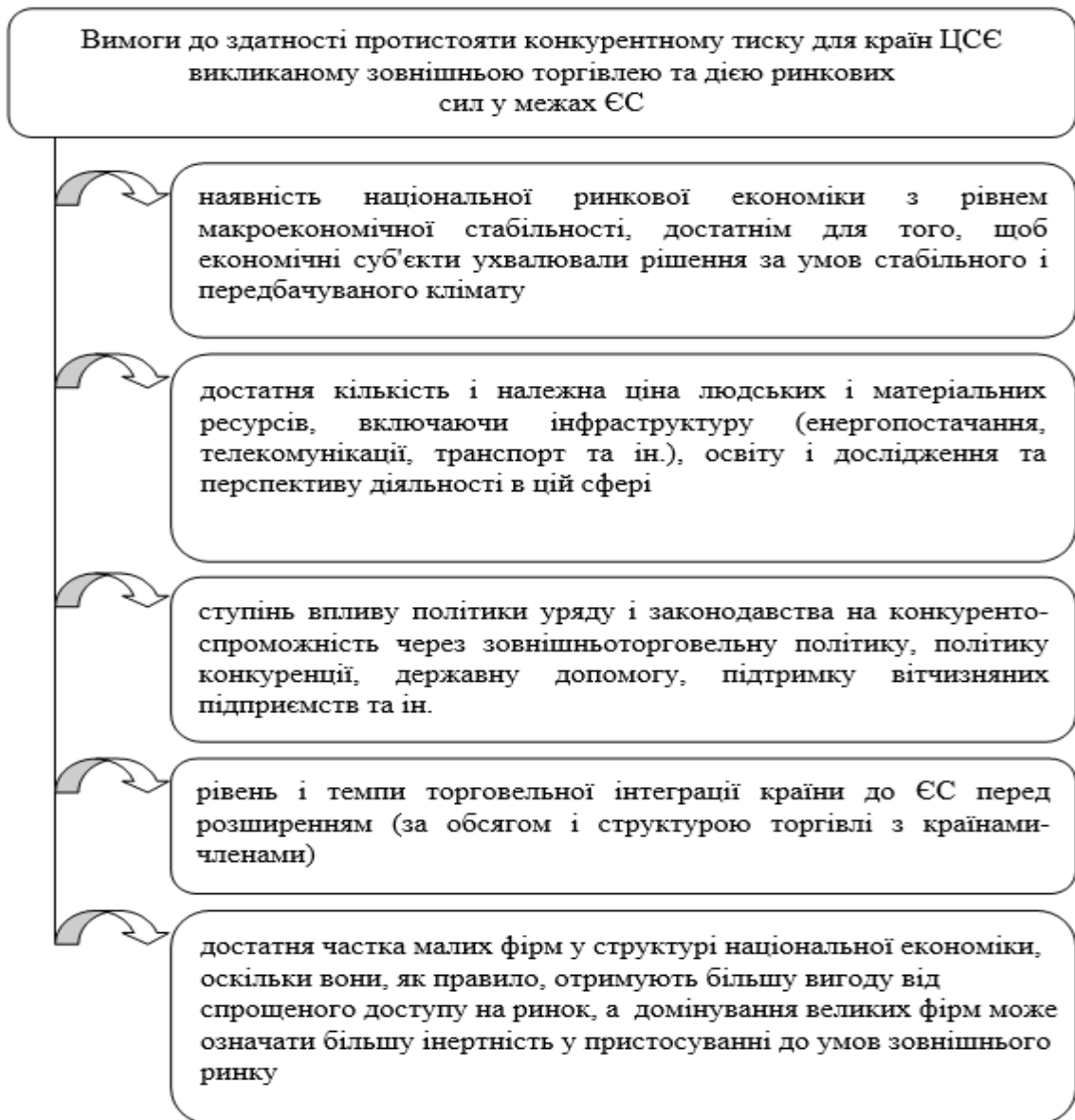

Рис. 2.5. Вимоги конкурентоспроможності зовнішньої торгівлі країн ЦСЄ у межах ЄС

За: складено автором

Офіційні показники макроекономічної стабільності, що традиційно розглядаються як сприятливе підґрунтя для розвитку зовнішньої торгівлі, були досягнуті Польщею та Угорщиною в період підготовки до вступу до Європейського Союзу. Проте у 2004 році економічна ситуація в цих країнах суттєво відрізнялася: Польща зіткнулася з високим рівнем безробіття (понад

18%) і значним бюджетним дефіцитом (понад 5% ВВП), тоді як Угорщина демонструвала ознаки фінансової стабільності, привабливий інвестиційний клімат та активну підготовку до впровадження євро до 2007 року.

Однак уже через два роки після вступу стало очевидним, що Польща зуміла ефективно використати сприятливу фазу економічного циклу, досягнувши поліпшення бюджетного балансу та зниження рівня інфляції. Натомість в Угорщині надмірно експансивна економічна політика 2002–2005 років створила ілюзію сталого економічного зростання, яка згодом трансформувалася у накопичення макроекономічних дисбалансів.

Примітним є те, що після вступу до ЄС у структурі зовнішньої торгівлі Польщі зафіксовано зростання частки торгівлі з країнами, що не є членами ЄС, тоді як частка експорту до "старих" країн-членів ЄС зменшилася, особливо у сегменті експорту [31, с. 3–4]. Подібна тенденція була характерною і для інших країн ЦСЄ, що контрастує з досвідом Греції, Іспанії та Португалії, які після вступу до Євросоюзу, навпаки, змогли суттєво активізувати зовнішньоторговельні відносини з існуючими членами ЄС.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що Україна має потенціал адаптації своєї зовнішньоторговельної політики, орієнтуючись на досвід країн Балтії, Словенії та Чехії, а також на приклади Польщі, Словаччини й Угорщини, які демонструють різні моделі інтеграції та економічної адаптації до умов спільного європейського ринку.

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ У ВІДНОСИНАХ ІЗ КРАЇНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

3.1. Базові принципи розвитку зовнішньоекономічної політики України в умовах сучасності

Українське суспільство, опинившись у складних умовах воєнного часу, демонструє, що європейська інтеграція стала ключовим стратегічним напрямом для досягнення високих економічних, соціальних і політичних стандартів розвитку. Водночас, враховуючи, що експорт відіграє провідну роль у зростанні окремих секторів національної економіки, участь України в міжнародній торгівлі є вкрай необхідною — без неї країна не зможе ефективно реалізувати свій зовнішньоторговельний потенціал.

На сучасному етапі зовнішньоторговельна політика України спрямована на інтеграцію до світової економіки, зміцнення національної економіки та забезпечення сталого розвитку. Основні цілі цієї політики включають:

1. Європейська та євроатлантична інтеграція: Україна прагне до повноправного членства в Європейському Союзі та активної участі в євроатлантичних структурах, що передбачає гармонізацію законодавства, стандартів та процедур з європейськими нормами.

2. Зміцнення позицій на зовнішніх ринках: Підтримка вітчизняних експортерів, розширення ринків збуту та просування українських товарів і послуг на міжнародному рівні є ключовими завданнями.

3. Залучення іноземних інвестицій: Створення сприятливого інвестиційного клімату та забезпечення правового захисту інвесторів сприяє притоку капіталу в економіку України.

4. Диверсифікація торговельних партнерів: Зменшення залежності від окремих ринків шляхом розширення географії зовнішньої торгівлі, зокрема, активізація співпраці з країнами Азії, Африки та Латинської Америки.

5. Гармонізація з міжнародними стандартами: Адаптація національного законодавства та стандартів до вимог Світової організації торгівлі (СОТ) та інших міжнародних організацій для полегшення доступу на зовнішні ринки.

6. Захист національних виробників: Використання інструментів тарифного та нетарифного регулювання для підтримки вітчизняних підприємств і забезпечення їх конкурентоспроможності.

7. Розвиток інфраструктури зовнішньої торгівлі: Модернізація митної системи, логістики та транспортної інфраструктури для підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

8. Підвищення прозорості та боротьба з корупцією: Забезпечення прозорих процедур у сфері зовнішньої торгівлі та впровадження антикорупційних заходів для покращення ділового середовища.

Ці цілі спрямовані на забезпечення сталого економічного зростання України, підвищення її конкурентоспроможності на міжнародній арені та інтеграцію в глобальні економічні процеси.

Пріоритетними завданнями зовнішньоторговельної політики України в сучасних умовах є:

1. Поглиблення європейської інтеграції
  - Виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію з ЄС, зокрема щодо зони вільної торгівлі (ПВЗВТ).
  - Гармонізація стандартів і технічних регламентів з європейськими нормами.
2. Розширення географії експорту
  - Диверсифікація зовнішніх ринків з урахуванням ризиків, пов'язаних із війною та політичними факторами.
  - Активізація торгівлі з країнами Азії, Африки, Латинської Америки.
3. Залучення іноземних інвестицій
  - Створення прозорого і передбачуваного бізнес-середовища.

- Захист прав інвесторів та впровадження механізмів державно-приватного партнерства.
- 4. Підтримка експорту
  - Розвиток Експортно-кредитного агентства, розширення фінансових і консультаційних послуг для експортерів.
  - Проведення інформаційних кампаній, торговельних місій, виставок.
- 5. Зміцнення торговельної безпеки
  - Захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції та імпорту низькоякісної продукції.
  - Використання інструментів торговельного захисту (антидемпінгові, компенсаційні мита тощо).
- 6. Спрощення процедур зовнішньої торгівлі
  - Модернізація митної системи, цифровізація митного оформлення.
  - Скорочення часу та витрат на проходження товарів через кордон.
- 7. Розвиток інфраструктури
  - Відновлення та розвиток транспортно-логістичних коридорів, зокрема в межах ініціативи "Шлях солідарності" з ЄС.
  - Забезпечення безперервності ланцюгів постачання в умовах війни.
- 8. Інституційна спроможність та антикорупційна політика
  - Посилення інституцій, відповідальних за реалізацію зовнішньоекономічної політики.
  - Забезпечення прозорості й доброчесності в торгівлі.

Успішна реалізація сучасних викликів та євроінтеграційного курсу України, з урахуванням національної безпеки й ключових економічних інтересів, вимагає всебічного аналізу сучасної геополітичної ситуації та прогнозування перспектив багатосторонньої співпраці [31, с. 18; 32]. Одним із стратегічних напрямів такої співпраці виступає поглиблення взаємодії з

країнами Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), що обумовлено низкою важливих факторів.

По-перше, економіки держав ЦСЄ, попри успішне проходження етапів трансформації, зберігають ознаки постсоціалістичної моделі, що створює спільне історико-економічне підґрунтя для взаємовигідної кооперації з українськими виробниками.

По-друге, географічна близькість та наявність логістичних зв'язків між Україною та країнами ЦСЄ сприяють розвитку взаємної торгівлі, що узгоджується з логікою гравітаційної моделі Тінбергена [33].

По-третє, синхронізація виробничих структур у межах лібералізованого торговельного середовища, у якому країни ЦСЄ досягли значного прогресу, може мати прикладне значення для України, яка лише розпочала системну адаптацію до європейських норм. Таким чином, країни ЦСЄ можуть виступити каталізатором для поглиблення євроінтеграційних процесів в Україні.

Разом з тим, подальше розширення ЄС на схід супроводжується низкою структурних ускладнень, що пов'язані з нерівномірністю економічного розвитку, різними підходами до реалізації реформ та рівнем їх імплементації [34, с. 121]. Європейська політика сусідства, попри її значущість, не конкретизує чітких критеріїв відповідності, що мають бути покладені в основу адаптації країн-партнерів до стандартів ЄС [35].

Сучасна інтеграційна стратегія ЄС ґрунтується на трьох ключових напрямках:

- структурна трансформація економіки,
- соціальна політика,
- екологічна відповідальність [36].

Відповідність саме цим «трьом стовпам» інтеграції має стати базовим орієнтиром для реформування української економіки на шляху до сталого розвитку. Водночас ускладнення критеріїв членства та механізмів оцінювання для країн-кандидатів вимагає перегляду підходів до реалізації

зовнішньоторговельної політики України відповідно до норми й стандартів ЄС.

У цьому контексті виникає необхідність посилення стратегічного планування розвитку зовнішньої торгівлі, а також активізації уваги національної економічної й політичної еліти до питань економічної інтеграції. Розширення участі України у міжнародній торгівлі, просування євроінтеграційного вектора та підвищення конкурентоспроможності її економіки є необхідними передумовами для формування ефективного механізму взаємодії з міжнародними партнерами та інституціями.

Сучасна зовнішньоторговельна політика України повинна ґрунтуватися на принципі реалізації зовнішньоторговельних і методологічних принципів, які визначаються наступними факторами:

1. Інтеграція до світової економіки – прагнення України до глибшої економічної інтеграції з глобальними ринками, зокрема шляхом участі в міжнародних торговельних угодах і дотримання правил СОТ.
2. Геополітична ситуація – вплив військової агресії Росії, зміщення торговельних орієнтирів на ринки ЄС, Північної Америки та країн Азійсько-Тихоокеанського регіону.
3. Потреба у відновленні та модернізації економіки – необхідність залучення іноземних інвестицій, технологій та інновацій через відкритість торгівлі.
4. Диверсифікація експорту – зменшення залежності від обмеженого кола товарів та ринків збуту, просування продукції з високою доданою вартістю.
5. Інституційна спроможність держави – ефективність митної, тарифної та нетарифної політики, гармонізація стандартів з європейськими нормами, цифровізація процедур.
6. Стійкість до глобальних викликів – адаптація до змін у світових ланцюгах постачання, екологічних стандартів, цифрової трансформації торгівлі.

7. Регіональний розвиток і рівновага – підтримка експорту на рівні регіонів, розвиток прикордонної інфраструктури, логістичних хабів і зон вільної торгівлі.

Пандемія COVID-19 та повномасштабна війна стали потужними викликами для України, чітко продемонструвавши вразливість національної зовнішньоторговельної моделі, яка суттєво залежить від зовнішніх економічних умов. У зв'язку з цим виникла необхідність у переосмисленні та вдосконаленні підходів до міжнародної торгівлі. Попри надання Україні статусу держави з ринковою економікою та започаткування переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, триває розробка нової, більш ефективної моделі зовнішньоекономічної діяльності, що має відповідати як національним інтересам, так і умовам глобальної економіки.

Формування зовнішньоторговельної політики України базується на принципах зовнішньоекономічної діяльності, закріплених у статті 2 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [66]. Серед них найбільш значущими є:

- принцип національного суверенітету у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- принцип свободи підприємництва, що гарантує права суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- принцип рівності перед законом та недискримінації;
- принцип верховенства права;
- принцип захисту інтересів учасників ЗЕД.

Узагальнене представлення цих принципів, що є концептуальним підґрунтям сучасної зовнішньоторговельної політики України, наведено на рисунку 3.1.

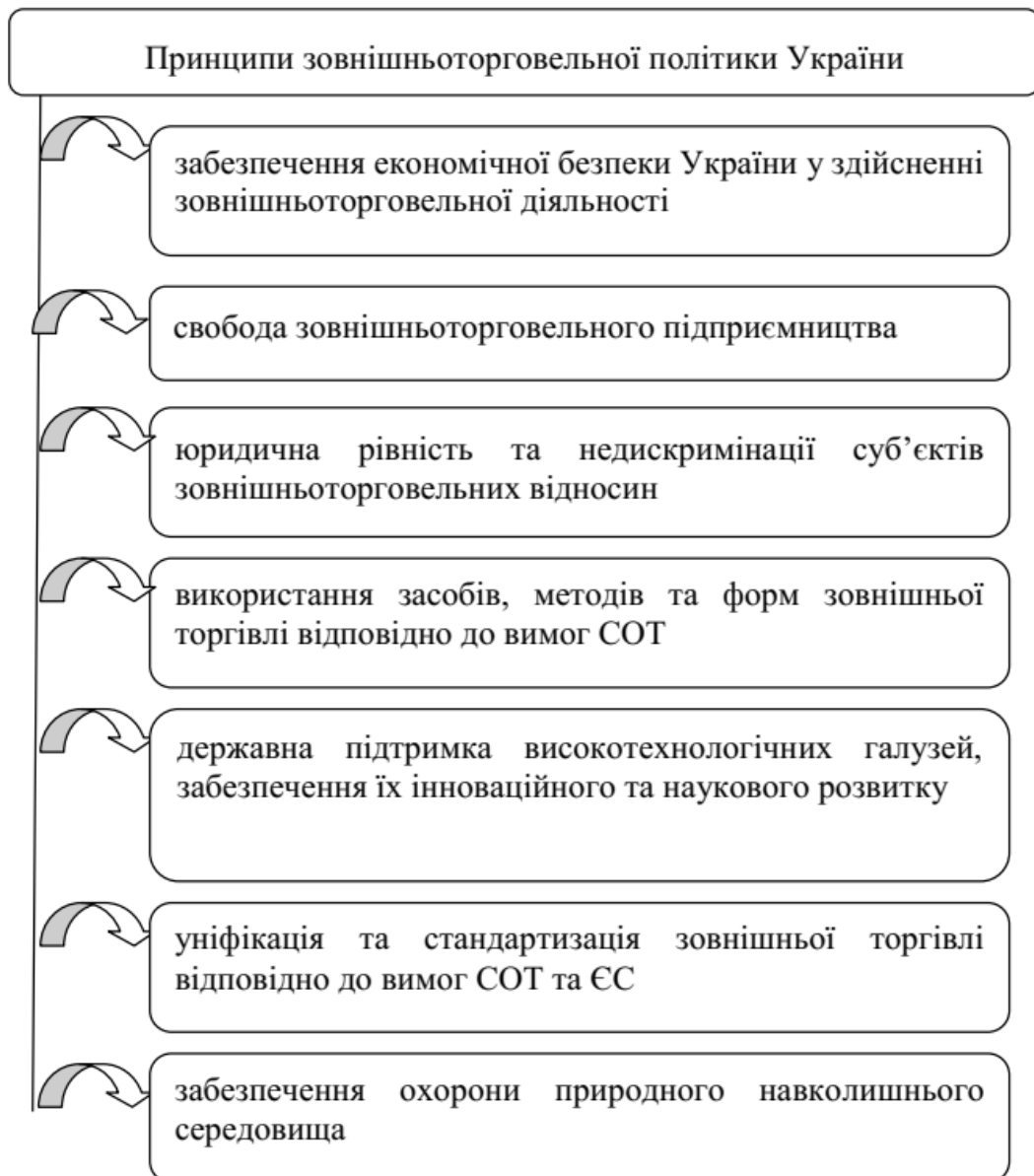

Рис. 3.1. Принципи зовнішньоторгівельної політики України

За: складено автором

Реалізація зовнішньоекономічної діяльності України відповідно до задекларованих принципів зовнішньоторговельної політики передбачає використання інструментів, що мають протекціоністський характер. При цьому йдеться не про жорсткі обмеження, а про селективний, обґрунтований і тимчасовий протекціонізм, основним завданням якого є стимулювання інноваційного розвитку, модернізація національної економіки та підвищення її конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

В умовах зростаючої глобальної конкуренції такі заходи дають змогу ефективно захищати стратегічні економічні інтереси держави, водночас забезпечуючи відповідність гармонізованим нормам і правилам, що регулюють зовнішню торгівлю в межах Європейського Союзу та Світової організації торгівлі (СОТ).

3.2. Напрями реформування зовнішньоторговельної стратегії України з огляду на досвід країн ЦСЄ

У контексті масштабного розширення Європейського Союзу перед Україною постає стратегічне завдання – визначити оптимальну модель взаємовідносин з державами-членами ЄС. При формуванні ефективної зовнішньоторговельної стратегії в умовах поступової адаптації до європейських стандартів важливо враховувати економічні трансформації та динаміку зовнішньоторговельних показників країн Центральної та Східної Європи, які вже пройшли шлях європейської інтеграції [37].

Більшість постсоціалістичних країн, включаючи Україну, декларують прагнення до лібералізації торгівлі, що відповідає вимогам сучасної глобальної економіки, а також орієнтуються на повноцінну інтеграцію до світового торговельно-економічного простору. Така стратегія передбачає підвищення конкурентоспроможності національного виробництва та розширення експортного потенціалу [37].

Інтеграція України до Європейського Союзу розглядається як важливий етап післявоєнного економічного відновлення та як можливість глибшого залучення до європейського економічного простору. Очікується, що вона сприятиме підвищенню ефективності зовнішньоекономічної політики, а також інституційним змінам, необхідним для стимулювання експорту. Разом із тим, цей процес несе в собі серйозні виклики і не є лінійним чи безконфліктним [37].

Як зазначає Резнік, досвід країн Центральної та Східної Європи свідчить, що вступ до ЄС без належної адаптації політичних та економічних

інституцій до стандартів ЄС може спричинити глибокі внутрішні потрясіння, включно з політичною та економічною дестабілізацією [38].

У цьому контексті варто враховувати, що подальший розвиток інтеграційних процесів може відбуватися за кількома сценаріями [38, с. 4]:

- Деякі країни (наприклад, Іспанія) змогли швидко приєднатися до ЄС завдяки достатньо високому рівню економічного розвитку на момент початку інтеграційного діалогу;

- Старі країни-члени ЄС наполягали на досягненні стабільності в політичній та економічній сферах новими кандидатами, що відображає політичний вимір процесу лібералізації торгівлі;

- Альтернативою став поступовий та контрольований вступ нових країн, що реалізовувався етапно, відповідно до їхньої готовності;

- Існують побоювання щодо негативних наслідків у разі відмови окремих країн регіону від активної участі в інтеграційних процесах або навіть їхнього потенційного виходу з ЄС;

- Передчасне приєднання до ЄС стратегічно важливих, але економічно вразливих регіонів із великим населенням може спровокувати дестабілізаційні явища всередині самого Євросоюзу.

На нашу думку, для створення ефективної системи сприяння розвитку зовнішньоторговельного потенціалу України необхідно враховувати вищевикладене і наступне:

- по-перше, забезпечення стабільності макроекономічного середовища та прогнозованості державної економічної політики;

- по-друге, формування сприятливого інвестиційного клімату, зокрема шляхом удосконалення законодавства, захисту прав інвесторів і зменшення адміністративного тиску;

- по-третє, модернізація зовнішньоторговельної інфраструктури, включаючи розвиток логістичних хабів, транспортних коридорів та митної інфраструктури;

по-четверте, активне сприяння диверсифікації експорту, включаючи підтримку малого та середнього бізнесу у виході на нові ринки;

по-п'яте, активізація міжнародного економічного співробітництва шляхом приєднання до нових торговельних угод, участі у регіональних ініціативах та поглиблення інтеграції в європейські й світові ринки.

Беручи до уваги досвід країн Центральної та Східної Європи в аналогічних областях економіки країни, в області експорту товарів і послуг слід виділити наступні пріоритетні напрямки економіки країни:

1. Агропромисловий комплекс — як один із найконкурентоспроможніших секторів, здатний забезпечити стабільні обсяги експорту завдяки високій якості продукції та зростаючому попиту на міжнародному ринку.

2. Машинобудування і виробництво електроніки — перспективні галузі, розвиток яких можливий за умов модернізації виробництва, технологічного переоснащення та інтеграції в глобальні виробничі ланцюги.

3. Інформаційні технології та цифрові послуги — динамічно зростаючий сектор, який вже довів свою експортну здатність і має значний потенціал масштабування.

4. Транспорт і логістика — враховуючи географічне положення України, розвиток транспортної інфраструктури та логістичних сервісів сприятиме перетворенню країни на транзитний хаб між Сходом і Заходом.

5. Хімічна та фармацевтична промисловість — галузі, що мають експортний потенціал за умов відповідності міжнародним стандартам якості та стимулювання інноваційної діяльності.

6. Зелена енергетика та енергоефективні технології — перспективний напрям, що відповідає глобальним тенденціям сталого розвитку й може забезпечити не лише енергетичну незалежність, але й нові експортні можливості.

Надходження від експорту послуг не повинні використовуватися виключно для фінансування соціальних програм. Натомість доцільно

перенаправити ці ресурси на стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ), орієнтованих на підсилення експортного потенціалу несилових секторів економіки, зокрема шляхом розвитку інфраструктури. Такий підхід має стати додатковим рушієм зростання експорту, оскільки, як свідчить міжнародний досвід, іноземні інвестиції відіграють ключову роль у розширенні експортних можливостей національних економік.

В умовах України актуальним є переформатування структури ПІІ — необхідно здійснити переорієнтацію з внутрішньоорієнтованих інвестиційних потоків на галузі, орієнтовані на зовнішні ринки, що дозволить посилити експортну спеціалізацію економіки та підвищити її конкурентоспроможність.

Геополітичне наближення України до кордонів Європейського Союзу природним чином посилює вплив європейської інтеграційної спільноти, стимулює модернізацію двосторонніх відносин з новими членами ЄС та відкриває ширші горизонти для стратегічної співпраці. Це також сприяє адаптації європейських норм і стандартів, підвищує сумісність регуляторних систем та заохочує реалізацію спільних проєктів і ініціатив.

У такому контексті розвиток інституційного середовища та зовнішньоекономічної діяльності України має орієнтуватися на відповідність рівню ЄС та провідних світових економік. Для збереження позитивної динаміки політичного та економічного зближення необхідно впроваджувати взаємоприйнятні механізми партнерства, зокрема у межах технічної та фінансової допомоги.

ВИСНОВКИ

1. Спільна торговельна політика ЄС спрямована на розвиток торгівлі між державами-членами та третіми країнами, ґрунтуючись на підвищенні конкурентоспроможності національних економік, забезпеченні ресурсних потреб ЄС та запобіганні дисбалансам у функціонуванні економічних систем. Країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) інтегрують свою зовнішньоекономічну діяльність у межах цієї політики, адаптуючи її до поточних потреб інтеграційного процесу через переорієнтацію пріоритетів, удосконалення торговельної структури та гармонізацію законодавства відповідно до стандартів ЄС.

2. Дослідження свідчить, що євроінтеграція загалом позитивно вплинула на економічний розвиток країн ЦСЄ, хоч і вимагала трансформації зовнішньоторговельної політики. Так звані малі країни ЦСЄ, орієнтовані на зовнішні ринки, відчували ризики через втрату традиційних ринків. Натомість великі країни з орієнтацією на внутрішній ринок, як-от Україна, демонструють більшу стійкість до зовнішніх потрясінь, що може допомогти їм адаптуватися до спільної торговельної політики ЄС з меншими втратами.

3. Членство в ЄС дозволило країнам ЦСЄ розширити експорт і покращити його якість. Незважаючи на втрати від зниження митних надходжень, це компенсувалося через зростання внутрішньої конкуренції, захист аграрного сектору, гармонізацію стандартів, розвиток конкурентної політики та банківського сектору. Проте залишаються проблеми із впровадженням європейських санітарних норм, боротьбою з корупцією і модернізацією галузей.

4. Емпіричні моделі показують, що економічне зростання в країнах ЦСЄ значною мірою зумовлене розвитком експорту, а також зростанням імпорту. Однак прямий позитивний вплив поточного торгового балансу на ВВП є сумнівним. Дані моделей VAR/VEC підтверджують вплив експорту на зростання, тоді як ефект імпорту менш однозначний.

5. Хоча лібералізація торгівлі загалом має позитивний ефект, зростання імпорту свідчить про недостатню конкурентоспроможність місцевого виробництва, особливо у високотехнологічному сегменті. Експортну діяльність може стимулювати запровадження механізмів страхування експорту, податкові стимули та адаптація правозастосування до норм ЄС. Приєднання до СОТ є лише початковою умовою, а успіх залежить від політики уряду та здатності бізнесу діяти в умовах конкуренції.

6. Аналіз адаптаційних процесів у зовнішньоторговельній політиці країн ЦСЄ дозволяє Україні сформулювати власну модель інтеграції, що поєднує збереження економічної стабільності з поступовою гармонізацією із європейськими нормами. Подібність до Польщі, Словаччини та Угорщини робить досвід цих країн особливо цінним для України.

7. Розвиток торгівлі з країнами ЦСЄ забезпечує вихід на центральноевропейський ринок ЄС і стимулює промислове зростання. Вплив цього процесу на Україну є відчутним — зміцнення експорту сприяє зростанню виробництва як в Україні, так і в країнах-партнерах.

8. Політика захисту внутрішнього ринку стала фундаментом для розширення доступу до зовнішніх ринків і адаптації до європейських правил. Країни ЦСЄ отримали перехідні періоди та можливість застосування захисних заходів, що полегшило інтеграцію в єдиний ринок ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Світова економіка: [підручник для студ. екон. спец. ВНЗ] / А.С.Філіпенко, О.І.Рогач, О.І.Шнирков та ін. – К.: Либідь, 2000. – 582 с.
2. Садула Л. М. Зовнішньоторговельна політика ФРН (національний та наднаціональний рівні формування і реалізації): Автореф. дис... канд. екон. наук / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2023. – 20с.
3. www.ji-magazine.lviv.ua/kordon/eu/2006/archiv2006.htm
4. Науменко Н. С. Зовнішньоторговельний режим України та перспективи його вдосконалення: Автореф. дис... канд. екон. наук / Українська академія зовнішньої торгівлі. – К., 2023. – 20с.
5. Покрещук О.О. Правове регулювання міжнародної торгівлі у контексті норм і правил ГАТТ/СОТ / О.О.Покрещук. – К.: Зовнішня торгівля, 2013. – 512 с.
6. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: Монографія / Кер. авт. і наук. ред. Т. М. Циганкова. – К.: КНЕУ, 2023. – 660 с.
7. Доусон Л. Р. Комерційна дипломатія: торговельна політика і право: Навч. посіб. / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка; Центр торговельної політики та права, Оттава. – 2-ге вид., доп. та перероб. – Л. : Астролябія, 2006. – 704с.
8. Шевчук В. Євроінтеграція і якість економічного зростання / В.Шевчук, Н.Черкас // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. – К.: КНУ ім. Т.Шевченка: Інститут міжнародних відносин, 2017. – Вип. 66, Ч.І. – С. 15–23.
9. Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі / Ігор Бураковський. – К.: Основи, 2020. – 241с.
10. Словник сучасної економіки Макміллана / [ред. Д.В.Пірс]. – К.: АртЕк, 2020. – 640 с.
11. Волес В. Творення політики в Європейському Союзі / В. Волес, Г. Волес; [пер. з англ. Р.Ткачука]. – К.: Основи, 2014. – 871с.

12. Key indicators for the Euro Area [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://ec.europa.eu/economy_finance/indicators/key_euro_area/euroindic_en.pdf.
13. Луцишин П.В. Європейські інтеграційні процеси: формування єдиного ринку: [монографія] / П.В.Луцишин, С.В.Федонюк. – Луцьк: Вежа, 2024. – 200 с.
14. Європейський Союз. Консолідовані договори / Ю. Петрусь (пер.). – К.: Видавництво “Port-Royal”, 2009. – 207 с.
15. Андре Я. Економічна інтеграція у Спільний європейський ринок: порівняльна характеристика зовнішньої торгівлі Польщі, Румунії та України / Я. Андре // Журнал європейської економіки ТДЕУ. – Т. 5, (№2). – Тернопіль, 2022. – С. 143–151.
16. Возняк М.Г. Економічні випробування Польщі у контексті глобалізації та регіоналізації / М.Г.Возняк // Журнал європейської економіки. – Т. 6, (№1). – 2019. – С. 29-50.
17. Климко Г. Актуальне дослідження міжнародних інтеграційних процесів / Г.Климко // Економіка України. – 2015. – № 7(49). – С. 79–90.
18. Костюк Т.Й. Зовнішня торгівля України: стратегія в умовах глобалізації / Т.Й.Костюк // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2024. – № 5-6 (17). – С. 79-84.
19. Костюк Т.Й. Зовнішня торгівля України: стратегія в умовах глобалізації / Т.Й.Костюк // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2024. – № 5-6 (17). – С. 79-84.
20. Шевчук В. Платіжний баланс, економічне зростання і стабілізаційна політика / В.О.Шевчук. – Львів: Кальварія, 2018. – 734 с.
21. Europe in figures – Eurostat yearbook 2023. – http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/publications/eurostat_yearbook.
22. Лисенко Ю.В. Нелінійна динаміка макроекономічних показників / Ю.В.Лисенко, Л.С.Сергеева // Економіка України. – 2024. – №11. – С. 27–34.

23. Струк О. М. Зовнішньоторговельна політика України в умовах європейського вибору: механізми реалізації національних економічних інтересів: Автореф. дис... канд. екон. наук / Національний ін-т стратегічних досліджень. – К., 2017. – 19с.
24. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: [монографія] / Л.Л.Антонюк. – К.: КНЕУ, 2020. – 275 с.
25. Вдовин М.Л. Оптимізація зовнішньоторговельної діяльності України / М.Л. Вдовин // Вісник Львівського національного університету ім. І.Франка [серія: Економічна]. – 2023. – Вип. 32. – С. 305-312.
26. Грущинська Н. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств України в умовах становлення процесів митного регулювання з країнами Центрально-Східної Європи / Н.М.Грущинська // Актуальні проблеми економіки. – 2021. – № 7(49). – С. 101–108.
27. Єгоров О.Б. Митна економіка (Україна – СОТ – ЄС): [навч. посібник] / О.Б.Єгоров. – Одеса: ПЛАСКЕ ЗАТ, 2022. – 226 с.
28. Інформаційна довідка щодо європейського інструменту сусідства та партнерства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=84109&cat_id=80873
29. Гончарук Я., Мокій А., Семів С. Досвід Австрійської Республіки у контексті формування стратегії і тактики міжнародної інтеграції України // Фінанси України. – 2013. - № 10. – С. 3-13.
30. Гребельник О. П. Вдосконалення митно-тарифної системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні / О. П. Гребельник // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2023. – № 7(11). – С. 45–76.
31. Губський Б.В. Інтернаціоналізація української економіки / Б.В.Губський, Д.Г.Лук'яненко,В.Р.Сіденко // Економіка України. – 2000. – № 9. – С. 15–23.

32. Будкін В.С. Політика та ідеологія в зовнішньоекономічній стратегії нових незалежних держав / В.С.Будкін // Політична думка. – № 2. – 2014. – С. 44-51.
33. Українець Л. А. Зовнішньоторговельна політика країн - членів ЄС в умовах екологізації економічного розвитку: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.02 / НАН України; Інститут світової економіки і міжнародних відносин. — К., 2007. — 19с.
34. Кокорін В.І. Конкуренентоспроможність економіки України / В.І.Кокорін // Бізнес & Економіка. – 2023. – №5. – С. 9-11.
35. Краузе Г. Вплив Європейського Валютного Союзу (ЄВС) на економіку України / Г.Краузе // Україна на шляху до Європи. – К.: Фенікс, 2021. – С. 263–285.
36. Масловська Л.В. До питання оцінки передумов інтеграції України в ЄС / Л.В.Масловська // Економіка України. – 2018. – № 6. – С. 72–79.
37. Рокоча В.В. Міжнародна економіка: [навч. посібник: у 2 кн.] / В.В.Рокоча. – Кн. 1. – К.: Таксон, 2020. – 320 с.
38. Резнік В.С. Розширення ЄС: східноєвропейський вектор (точка зору експертів Європейської Комісії) / В.С.Резнік // Економіка. Фінанси. Право, 2021. – №5. – С. 3–5.
39. Сіденко В. Р., Павленко Ю. В., Барановський О. І., Гаврилюк О. В., Барицька Л. П. Україна в процесах міжнародної інтеграції / НАН України; Інститут економічного прогнозування / В.Р. Сіденко (ред.). — Х. : Форт, 2023. — 280с.
40. Сіденко В. Р. Системна трансформація зовнішньоекономічної діяльності при переході від централізованої планової до ринкової економіки: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.05.01 / НАН України; Інститут світової економіки і міжнародних відносин. – К., 2001. – 32с.

41. Сохацька О. М., Тарнавська Н. П., Тибінь А. М., Устенко О. А., Черничинець С. П. Корпоративне управління в Україні: теоретико-методологічні аспекти. – Т. : Економічна думка, 2017. – 359с.
42. Тіманн К. Розширення ЄС і його значення для України: погляд з Європейського Центрального Банку / К.Тіманн // Україна на шляху до Європи. – К.: Фенікс, 2018. – С. 251-262.
43. Трощинський П.В. Наслідки розширення Європейського Союзу на схід / П.В.Трощинський // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. – №73. – С. 52–53.
44. Угода про партнерство та співробітництво між Європейським Співтовариством і Україною, затверджена Указом Президента України від 11 червня 2008 року № 615/98. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/ru/publish/printable_article?art_id=40298
45. Commission of the European Communities. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europa.eu.int>.
46. European Bank of Reconstruction and Development. Transition Report. 2019. London, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unicefirc.org/publications/pdf/russianmonitor/Notes_Glossary.pdf
47. IMF. World Economic Outlook. October 2023. – 141 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.imf.org/External/Pubs/FT/weo/2023/02/pdf/chapter4.pdf
48. International financial statistics. – Yearbook. 2023. – 630 p.
49. International financial statistics. – Yearbook. 2024. – <http://www.imfstatistics.org/imf/>.
50. Key indicators for the Euro Area [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/indicators/key_euro_area/euroindic_en.pdf.
51. Kornai J. Transformational Recession. A General Phenomenon Examined through the Example of Hungary's Development / J.Kornai // *Economie Appliquee*. – 1993. – Vol 46. – № 2. – P. 181–227.

52. United Nations Economic Commission for Europe [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://w3.unecce.org/pwweb/Dialog/Saveshow.asp>
53. World Bank. World Development Report. – 2023. – 133 p.